

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

Голодрига Наталя Вікторівна

Структура кримінального процесу/ The structure of criminal procedure .

Спеціальність: 8.03040101 - Правознавство
магістерська програма - Правознавство
Магістерська робота

Виконала студентка групи
ПРзм-21
Н.В. Голодрига

Науковий керівник
к.ю.н., доц. Н.З.Рогатинська

Магістерську роботу допущено
до захисту
«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **Н.З.Рогатинська**

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота містить 100 сторінок, список використаних джерел із 75 найменувань.

Метою дипломної роботи є комплексне вивчення та практичний аналіз структури кримінального процесу, розкриття стадій та процесуальних проваджень, як елементів системи кримінального процесу.

Об'єктом даного дослідження виступає структура кримінального процесу.

Предметом дослідження є теоретичні здобутки та сучасна практична тенденція тлумачення структури кримінального процесу.

Одержані висновки та їх новизна: полягають у можливості використання одержаних результатів дослідження для вдосконалення вітчизняного законодавства, яке формує структуру і систему кримінального процесу та в подальших загальнотеоретичних дослідженнях.

Ключові слова: кримінальний процес, структура, стадії, процесуальне провадження.

RESUME

Thesis contains 100 pages, list of sources with 75 titles.

Aim of the thesis is a comprehensive study and practical analysis of the structure of criminal procedure, and presentation of stages and procedural proceedings, as parts of the criminal process.

Object of this research is a structure of criminal procedure.

Subjects of research are theoretical advancements and up-to-date practical trends in interpretation of patterns of criminal procedure.

Resulting conclusions and their novelty are the capability to use attained research results to improve legislation of Ukraine, which forms the structure and system of criminal procedure; and in future general law studies.

Keywords: criminal procedure, structure, stages, procedural proceedings.

АНОТАЦІЯ

Голодрига Н. В. Структура кримінального процесу. – Рукопис.
Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

У дипломній роботі розглянуто та проаналізовано загальнотеоретичні засади наукових підходів щодо поняття кримінального процесу, його системи та внутрішньої структури, визначено та досліджено стадії та процесуальні провадження, як структурні елементи кримінального процесу, проведено порівняльну характеристику стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень.

ANNOTATION

Holodryha N. V. The structure of criminal procedure. – A manuscript.
This is study was performed as a part of requirements for academic qualification Magister Degree in the field 8.03040101 – Jurisprudence – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

The study reviewed and analyzed general theoretical principles of scientific approaches to the concept of criminal procedure, its system and internal structure; defined and analysed stages of procedural proceedings as structural elements of the criminal process; and carried our qualitative comparison of stages of criminal procedure and criminal procedure proceedings.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	7
1.1. Характеристика наукових підходів щодо поняття кримінального процесу.....	7
1.2. Підходи до розуміння системи кримінального процесу та його внутрішньої структури.....	22
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	37
2.1. Стадія, як елемент системи кримінального процесу: історичні витoki поділу кримінального процесу на стадії, їх ознаки.....	37
2.2. Характеристика окремих стадій кримінального процесу.....	43
2.3. Процесуальні провадження, як елемент системи кримінального процесу.....	58
Висновки до розділу 2	69
РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ	70
3.1. Співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за ознаками, як серії процесуальних дій.....	70
3.2. Співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за змістом та обсягом.....	75
Висновки до розділу 3	87
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність теми. Порядок здійснення процесуальної діяльності у сфері кримінального права та процесу зараз становить одну із проблем правозастосування в Україні, оскільки у даний період відбувається кардинальна трансформація законодавчої сфери та підґрунтя кримінального процесу в нашій державі, що обумовлено впровадженням норм чинного Кримінально-процесуального кодексу України та інших нормативних актів у зазначеній сфері.

Проблеми розвитку та становлення системи та структури кримінального процесу є одним із предметів дискусій, особливо на даний час, коли відбуваються зміни в судочинстві. У зв'язку із цим, варто вирішити низку проблем, які постають перед кримінальним процесом.

Актуальність теми магістерської роботи пояснюється потребою наукового обґрунтування структури кримінального процесу як інституту права в умовах розвитку кримінального права та судочинства в межах сучасної правової реформи судочинства, виявлення шляхів вдосконалення структури кримінального процесу із метою надання можливості швидкого адаптування вітчизняних правоохоронних органів до змін в законодавстві.

Від правопорушень, які виникають під час реалізації стадійності кримінального процесу, передусім, має бути захищена людина та громадянин, а також дотримані її права та свободи. На даний час відбуваються позитивні зміни в кримінально-процесуальному судочинстві, обумовлені оновленням нормативно-правової бази кримінального процесу в Україні. Однак, на шляху оптимізації структури кримінального процесу стоїть необхідність правильного використання процесуальних засад кримінального судочинства в нашій країні.

Отже, постає потреба дослідити проблеми структури та стадій кримінального процесу, нормативно-правове забезпечення організації та функціонування суб'єктів даної системи процесуальних правовідносин.

Мета та завдання дослідження. Метою даної роботи є комплексне вивчення та практичний аналіз структури кримінального процесу. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- навести характеристику наукових підходів щодо поняття кримінального процесу;
- окреслити підходи до розуміння системи кримінального процесу та його внутрішньої структури;
- охарактеризувати стадію, як елемент системи кримінального процесу: історичні витoki поділу кримінального процесу на стадії, їх ознаки;
- надати характеристику окремих стадій кримінального процесу;
- окреслити процесуальні провадження, як елемент системи кримінального процесу;
- провести співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень.

Об'єктом дослідження є структура кримінального процесу.

Предмет дослідження є теоретичні здобутки та сучасна практична тенденція тлумачення структури кримінального процесу.

Методологія дослідження. Структура кримінального процесу досліджувалася з використанням наступних загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

За допомогою системного методу було проведено упорядкування відомостей щодо окремих стадій кримінального процесу та кримінальних проваджень.

Структурно-функціональний метод дозволив в рамках єдиного дослідження виокремити структурні елементи кримінального процесу у їх єдності та взаємозалежності.

Порівняльний метод дозволив провести співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень.

Різноманітність методів забезпечила, з одного боку, цілісне сприйняття об'єкта дослідницької роботи у всій системі його зв'язків і

взаємозалежностей з іншими елементами правової дійсності, а з другого – адекватний розгляд складних, а подекуди і непередбачених проблемних ситуацій відносно структури кримінального процесу.

Питанню щодо структури та системи кримінального процесу присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених-процесуалістів: Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та інших, однак питання структури кримінального процесу залишається малодослідженим.

Нормативно-правовою основою роботи є Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, законодавчі та інші нормативно-правові акти, які регулюють правовідносини у сфері кримінального процесу.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті дослідження сформульовано ряд нових положень, висновків і пропозицій, які мають значення для науки та практики, відповідають вимогам новизни і виносяться на захист. Зокрема:

- наведено характеристику наукових підходів щодо визначення поняття кримінального процесу, узагальнивши які можна визначити його як врегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність сторін, суду та інших учасників кримінального провадження, спрямовану на вирішення його завдань;

- вперше у комплексі були поставлені та розглянуті питання, щодо проблем, які виникають в процесі визначення системи кримінального процесу та його внутрішньої структури;

- отримано обґрунтовану позицію, що складовими елементами кримінального процесу є стадії та процесуальні провадження;

- вперше досліджено та обґрунтовано особливості співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за ознаками, як серії процесуальних дій;

– в результаті комплексного дослідження структури кримінального процесу були надані пропозиції щодо ефективності здійснення стадійної послідовності кримінального процесу та судочинства;

– запропоновані пропозиції щодо удосконалення законодавства України, яке формує структуру кримінального процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть використовуватись у:

– науково-дослідній сфері – на підставі теоретичних висновків та отриманих автором положень можуть здійснюватися подальші наукові дослідження структури кримінального процесу;

– правотворчості – для удосконалення положень до низки чинних законодавчих та підзаконних актів у сфері кримінально-процесуального регулювання стадійності у структурі кримінального процесу;

– навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних і методичних посібників, навчально-методичних комплексів для студентів і працівників вищих навчальних закладів, а також при проведенні лекційних, семінарських і практичних занять з дисциплін «Кримінальне право» та «Кримінально-процесуальне право».

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження, вона складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків. Список використаних джерел складається з 75 найменувань. Загальний обсяг роботи становить – 100 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Характеристика наукових підходів щодо поняття кримінального процесу

Кримінальне процесуальне право – це сукупність закріплених Конституцією України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та законами правових норм, що регулюють порядок діяльності органів розслідування, прокуратури та суду під час кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів) [26, с. 12].

Кримінальне процесуальне право є самостійною галуззю права, бо має:

– свій предмет правового регулювання (суспільні відносини, які складаються під час розслідування кримінального провадження, в судовому розгляді, а також при виконанні вироку, перевірці його законності та обґрунтованості);

– свій, специфічний, метод правового регулювання (специфічний спосіб юридичного впливу на відповідні суспільні відносини) [26, с. 12].

Кримінальне процесуальне право здійснює свій регулятивний вплив через систему кримінально-процесуальних відносин, учасники котрих діють у межах наданих їм прав і покладених на них обов'язків. Кримінально-процесуальні відносини, які є предметом правового регулювання та мають юридичний і фактичний зміст.

Юридичним змістом цих відносин є зафіксовані у нормах кримінального процесуального права суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників.

Фактичний зміст процесуальних відносин – це реально здійснювані їх учасниками дії, спрямовані на реалізацію своїх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що визначаються інтересами у кримінальному провадженні (публічними чи приватними).

Метод кримінального процесуального права – це категорія права, завдяки якій здійснюється юридичний вплив держави на суб'єктів правовідносин, що виникають, розвиваються і припиняються у кримінальному провадженні, а також їх взаємодія один з одним [26, с. 14].

Більшість кримінально-процесуальних відносин врегульовано із застосуванням імперативного методу правового регулювання (методу влади і підкорення), що має примусовий характер. Відносини сторін правовідносин при цьому будуються «по вертикалі» (слідчий – обвинувачений). Метод використовують за схемою «обов'язок + відповідальність».

Останнім часом для врегулювання кримінально-процесуальних відносин все ширше застосовують диспозитивний метод правового регулювання. У його межах суб'єкт кримінально-процесуальних правовідносин має повну свободу у розпорядженні своїми процесуальними, а іноді й матеріальними, правами. Відносини сторін будуються «по горизонталі» (потерпілий - підозрюваний (обвинувачений). При застосуванні цього методу відносини регулюються за схемою «право + гарантія».

Право покликане слугувати задоволенню інтересів громадян, їхніх об'єднань, держави і суспільства в цілому. У цьому виявляється його цінність. Цінність кримінального процесуального права дістає вияв у таких вимірах:

- соціальному. Соціальна цінність цієї галузі права полягає в тому, що вона втілює інтереси громадян у вільному від злочинності суспільному середовищі;

- інструментальному. Інструментальна цінність кримінального процесуального права - один із проявів його загальносоціальної цінності – полягає в тому, що воно є регулятором суспільних відносин, котрі виникають у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення; інструментом вирішення кримінально-правових конфліктів у державі [27, с. 15].

Як самостійна галузь права України кримінальне процесуальне право має специфічні предмет та метод правового регулювання. Однак, будучи

елементом системи права України, воно тісно пов'язане з іншими галузями права та галузями правових знань. Найбільшим тісним є зв'язок кримінального процесуального права із загальною теорією права, конституційним правом, кримінальним правом, криміналістикою, оперативно-розшуковою діяльністю.

Загальна теорія права відіграє щодо всіх галузей права методологічну роль. Вона розробляє теоретичні положення щодо загального розуміння поняття права та його предмету і методу, норм права, механізму правового регулювання, тлумачення норм права тощо, що є вихідними для окремих галузей права, у тому числі кримінального процесуального.

Кримінальне процесуальне право не може існувати без кримінального права, і навпаки, норми кримінального права не можуть бути реалізовані без кримінального процесуального права. Зв'язок цих галузей права є настільки тісним, що в деяких державах до цього часу вони не поділяються на окремі галузі [28, с. 4].

Кримінальне процесуальне право перебуває у взаємному зв'язку не тільки з іншими галузями права України, але й з іншими галузями знань, досягнення яких використовуються органами досудового розслідування, прокуратури і суду під час розслідування кримінальних правопорушень та під час розгляду справ у суді. Цими галузями знань є: криміналістика, оперативно-розшукова діяльність, судова медицина, судова психологія, судова психіатрія, кримінологія та ін.

Для кримінального процесуального права як галузі публічного права є характерним спеціально-дозвільний тип правового регулювання, в основі якого лежить формула: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» (на відміну, скажімо, від загальнодозвільного типу правового регулювання, в основу якого покладено формулу: «дозволено все, що не заборонено»).

Кримінальне процесуальне право визначає завдання і систему кримінального процесу, порядок відносин суду, органів прокуратури,

слідства між собою та з громадянами, що беруть участь у процесі, а також порядок і форму провадження процесуальних дій.

Для правильного розуміння соціальної сутності кримінально-процесуальної діяльності в правовій державі основним є визнання принципу зв'язаності держави правами й свободами людини і громадянина на конституційному рівні.

Визнання невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини, усвідомлення приналежності їх людині за самою її природою і відображення цього факту суспільною свідомістю створює передумови для дотримання державою, її органами, посадовими та службовими особами прав і свобод людини та зв'язаності їх цими правами і свободами [25, с. 23].

Фундаментальним для розуміння сутності правової зв'язаності держави правами та свободами людини і громадянина є положення ч. 1 ст. 3 Конституції України, згідно з яким «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Значення кримінального процесуального права, його позитивна роль у житті суспільства визначаються передусім тим, що воно встановлює ефективний порядок розслідування та судового розгляду, забезпечуючи умови для успішної боротьби зі злочинністю, наділяючи органи держави, посадових осіб необхідними повноваженнями, створюючи передумови для виконання завдань кримінального судочинства.

Кримінальне процесуальне право встановлює правила, дотримання яких необхідно для достовірного з'ясування обставин кожної справи, встановлення по ній істини, для справедливого здійснення правосуддя.

Ця галузь права передбачає процесуальні гарантії прав особи, у тому числі конституційного права громадян на судовий захист, на особисту свободу, недоторканність особи, житла, охорону особистого життя громадян, таємницю листування, телефонних переговорів і телеграфних повідомлень, а

також права оскарження дій посадових осіб. Важливе місце в системі цих гарантій посідає забезпечення права обвинуваченого на захист.

Регулюючи кримінально-процесуальну діяльність, кримінальне процесуальне право надає їй правового характеру, лежить в основі підтримання режиму законності в боротьбі зі злочинністю, створює передумови справедливого кримінального провадження. Конституція України підняла до конституційних норм ряд найважливіших положень кримінального процесуального права, що означає визнання його високої соціальної цінності [25, с. 23].

Зараз для визначення самостійного характеру будь-якої галузі права використовуються також й інші юридичні ознаки. Поняттям «режим галузевого правового регулювання» охоплюється поряд з особливим методом та способом також і специфіка системи принципів галузі й інші властивості типу правового регулювання. Кримінально-процесуальне право є фундаментальною (профілюючою) галуззю права (з огляду на те, що містить вихідний правовий матеріал, який потім так чи інакше використовується при формуванні правових режимів інших галузей права та вичерпно концентрує генеральні юридичні режими, галузеві методи правового регулювання). Кримінальне процесуальне право, його норми взаємозв'язані з усіма іншими галузями вітчизняного права, а також з галузями зарубіжних правових систем, норми яких в обов'язковому або факультативному порядку звичайно реалізуються в кримінальному судочинстві держави [26, с. 21].

Фундаментальність кримінального процесуального права зобов'язує щоразу при реалізації його норм з'ясувати, які конкретно норми і які галузі права необхідно одночасно реалізовувати. У разі розбіжності правил галузевих режимів регулювання фундаментальність кримінального процесуального права за загальним правилом вказує на пріоритетний характер процесуальних норм перед іншими (за рідкими винятками, прямо передбаченими Конституцією).

Характерним проявом верховенства права є те, що право не обмежується законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї, які зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, яка відповідає ідеології справедливості, що значною мірою дістала відображення в Конституції України та обумовлює існування множинності джерел кримінального процесуального права України.

У сучасній філософській, соціологічній, юридичній літературі склалося стійке уявлення про ефективність системного підходу до дослідження явищ оточуючої дійсності, адже відповідно до методології загальної теорії систем кожне явище розглядається як більш-менш складна система. Не є винятком і кримінальна процесуальна наука, фундаментальними у якій залишаються структуризація й систематизація кримінального процесу (кримінального провадження), виділення його складових, що дозволяють сформулювати концептуальне цілісне уявлення про це явище. Як і будь-яку людську діяльність, кримінальний процес характеризують такі категорії, як мета, завдання, функції, учасники, засоби, система, структура, гарантії [26, с. 23].

Проблема розуміння сутності кримінального процесу (кримінального судочинства та визначення його поняття і внутрішньої структури завжди була, є і буде актуальною. Адже, як правильно зазначив М. І. Панов, правова наука може бути визнана як така лише тоді, коли не тільки концептуально сформовані й обґрунтовані її теоретичні вихідні (базові) положення, а й ґрунтовно розроблений категоріально-понятійний апарат цієї науки, який відображає її предметний зміст [45, с. 9].

Термін «процес» походить від латинського «procedere» й означає рух, діяльність. Кримінальний процес – це регламентуюча реалізацію кримінального закону галузь права, а також заснована на ньому, втілена у форму правових відносин та здійснювана у встановленому законом порядку діяльність компетентних органів, спрямована на швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних; встановлення об'єктивної істини, забезпечення

правильного застосування закону, захист суспільства та громадян від злочинних посягань та здійснення правосуддя [44, с. 86].

Поняття «кримінальний процес» використовується у кількох значеннях:

- 1) як особливий вид державної діяльності;
- 2) як окрема галузь права, тобто сукупність правових норм, які регулюють кримінальну процесуальну діяльність;
- 3) як галузь юридичної науки, яка становить систему понять, уявлень, поглядів та ідей, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення та розвитку;
- 4) як навчальна дисципліна [44, с. 86].

Кримінальний процес – це врегульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність сторін, суду та інших учасників кримінального провадження, спрямована на вирішення його завдань.

Сутність кримінального процесу проявляється в його спрямованості на захист суспільного та державного устрою, прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб від злочинних посягань. У цьому розумінні кримінальний процес має правоохоронний характер. Водночас, кримінальний процес – це активна діяльність з попередження та викорінення злочинів.

Кримінальний процес є видом державної діяльності. Саме держава через спеціально створені нею органи здійснює протидію злочинності, охороняє від злочинних посягань конституційний лад, соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи людини, права та законні інтереси юридичних осіб.

Кримінальну процесуальну діяльність можуть здійснювати лише ті державні органи та їх посадові особи, які на це уповноважені законом: суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи.

Завдання кримінального судочинства сформульовано у ст. 2 КПК [3].

До них належать: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод і законних інтересів

учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Кримінальний процес – це складне та багатогранне поняття, яке науковці розуміють і тлумачать по-різному і, як наслідок, надають йому різне змістове навантаження.

У науці кримінальний процес традиційно розглядається як діяльність.

Зокрема, деякі вчені вважають, що кримінальний процес – це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, колегіального суду.

Ю.М. Грошевий визначав його як урегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на засадах кримінального провадження, з виявлення ознак складу кримінального правопорушення, досудового розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних справ, спрямовану на виконання завдань кримінального провадження [14, с. 37].

Таке визначення досить часто доповнюють указівкою на діяльність інших учасників процесу з метою захисту своїх прав, свобод та законних інтересів або на систему правовідносин усіх учасників кримінального процесу. Все це робиться для того, щоб акцентувати увагу на тому, що кримінальне судочинство – це діяльність не лише державних органів, а й інших учасників кримінального провадження (потерпілих, їхніх представників, підозрюваних, обвинувачених, їхніх захисників та законних представників, цивільних позивачів та відповідачів тощо).

У науці кримінального процесу та кримінально-процесуальному законодавстві поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство» традиційно ототожнюються. Поява і вживання останнього поняття

пояснюються тим, що в окремих правових системах на різних етапах історичного розвитку не існувало досудового провадження (кримінальний процес починався і закінчувався в суді). Однак в умовах сучасної правової реальності досудове провадження відділено від судового (судочинства) (тобто діяльності суду щодо розгляду справи в суді). Збереження ж у правовому обігу цього поняття можна пояснити тим, що: по-перше, діяльність органів досудового розслідування, інших суб'єктів процесу тісно пов'язана з діяльністю суду й створює необхідні передумови для здійснення правосуддя в кримінальних справах; по-друге, закон передбачає можливість участі в досудовому провадженні також і суду (в особі слідчого судді), який шляхом судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування здійснює таким чином правосуддя.

О.В. Волколуп узагалі у визначенні кримінального процесу уникає вживання терміна «діяльність» і пропонує розуміти під ним сукупність суспільних відносин, урегульованих нормами кримінального процесуального права, які складаються при виявленні ознак злочинів та встановленні обставин їх вчинення, а також при вирішенні кримінальної справи по суті [10, с. 12].

Інші вчені визначають кримінальний процес як порядок провадження у кримінальній справі.

Треті ж підходять до розгляду кримінального процесу як правовідносин між правоохоронними органами і його учасниками процесу.

О.Д. Лук'янчиков, проаналізувавши ці точки зору, вважає, що кримінальний процес це діяльність, яка спрямована на досягнення цілей судочинства. Для обґрунтування своєї позиції він вказує, що кожен вид діяльності може розглядатися як процес підготовки, прийняття і реалізації рішення у кримінальній справі, а це процесуальна діяльність.

Він вважає, що процес треба розглядати як взаємопов'язані елементи. По-перше, це врегульована кримінальна процесуальна діяльність. По-друге,

це самостійний процесуальний інститут. Саме в такому розумінні вживається в КПК України формулювання цих елементів [36, с. 45].

Кожна з вищезазначених точок зору заслуговує на увагу. Проте, оскільки кримінальний процес є більш високим рівнем узагальнення (галуззю права), було би помилково зводити його до інституту права, навіть комплексного характеру.

Тож, визначаючи поняття «кримінальний процес», слід враховувати щонайменше такі три його ознаки: здійснювана діяльність державних органів та службових осіб, наділених владними повноваженнями, та діяльність усіх інших суб'єктів, залучених до його сфери; правовідносини, що виникають під час здійснення такої діяльності та проявляються в реалізації прав та обов'язків учасників цих відносин, а також понесенні юридичної відповідальності за невиконання обов'язків; обов'язкова та докладна регламентація цієї діяльності та правовідносин, що виникають на її основі.

У визначеннях даного поняття дійсно ще за радянських часів наголошувалося на урегульованій законом діяльності суб'єктів кримінального процесу, але завжди зазначалося про наявність правових (процесуальних) відносин між ними. Розкриття поняття «кримінальний процес» через дві його складові – діяльність і систему правовідносин, що виникають у перебігу цієї діяльності, здійснену відомими вченими М. М. Михеєнком, В. Т. Нором і В. П. Шибіко – взагалі взято за основу як у більшості подальших досліджень у кримінально-процесуальній сфері, так і у навчальній літературі (з незначними модифікаціями) [42, с. 48]. Тому слушне твердження Л. М. Лобойка: «не можна робити категоричних висновків про те, що кримінально-процесуальне право регулює винятково або діяльність, або суспільні відносини», – не є новим для кримінальної процесуальної науки [35, с. 35]. Водночас потрібно погодитися з такими обґрунтуваннями автора: «Будь-яка, в тому числі і кримінально-процесуальна, діяльність має соціальне значення, а тому є актом взаємодії суб'єктів. Специфіка предмета регулювання кримінально-процесуального права полягає в його постійній

рухомості, що відображає динамічність кримінального судочинства. У зв'язку з цим покладати лише суспільні відносини в основу визначення предмета правового регулювання процесуального права не зовсім правильно. Однак під час теоретичних досліджень кримінального процесу, коли його можна ґрунтовно розглянути у статичній, доцільно використовувати підхід до розуміння предмета правового регулювання як сукупності суспільних відносин» [35, с. 37].

Кримінальне судочинство (кримінальний процес) – це не тільки діяльність державних органів і осіб в чіткому визначеному порядку, але і визначена Кримінально-процесуальним кодексом України система процесуальних дій. Загальні завдання кримінального судочинства, сформульовані у ст. 2 КПК [3], де передбачають різні форми і методи їх реалізації судом, прокурором, слідчим і органом дізнання. Кожний з них має відповідні повноваження і свою спеціалізованість діяльності у вирішенні цих завдань. Поряд з цим інші учасники кримінального процесу: підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та їх представники мають свої повноваження і свою спрямованість у діяльності, яку вони здійснюють і яка обумовлена характером їх інтересів у справі.

Діяльність перелічених органів і осіб, яка регламентується кримінально-процесуальним законодавством визначає поняття кримінально-процесуальних функцій. В той же час слід відмітити, що у теорії кримінально-процесуального права відсутні єдині погляди на визначення поняття кримінально-процесуальної функції.

В поняття кримінально-процесуальної функції вкладається різний зміст. Існують різні погляди, різні тлумачення науковців, але майже всі вони висловлюють думку, що це окремі види, окремі напрямки кримінально-процесуальної діяльності. Так, Р.Д. Рахунов визначає, що кримінально-процесуальна функція – це частина процесуальної діяльності [51, с. 37]. На думку М.С. Строговича, кримінально-процесуальна функція – це окремі види, окремі напрямки кримінально-процесуальної діяльності [59, с. 123].

Отже, вказані науковці визначають, що кримінально-процесуальна функція це вид діяльності. Поряд з цим, слід зазначити, що існує і інше визначення кримінально-процесуальних функцій. Так, на думку П.С. Елькінд під функцією слід розуміти не вид і не напрямок кримінально-процесуальної діяльності, а вираження у відповідних напрямках призначення і роль її учасників, у зв'язку з чим кожного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності вона наділяє певною, конкретною процесуальною функцією [71, с. 44]. В той же час В.С. Зеленецький рахує, що суб'єктність функції не можливо виводити із напрямку процесуальної діяльності, що в якості ознаки функції слід розглядати зміст позиції суб'єкта процесуальної діяльності. Наведені висловлення науковців дають нам підстави стверджувати, що кримінально-процесуальна функція – це основні напрямки [18, с. 20]. Вважається, що найбільш точно визначення кримінально-процесуальної функції дано Ю.М. Грошевим: «Процесуальні функції – це виражені у законі основні напрямки процесуальної діяльності, що здійснюються з метою реалізації завдань кримінального судочинства суб'єктами, уповноваженими на ведення процесу або наділеними правами для активної участі у справі з метою захисту законних інтересі» [14, с. 38]. Таке визначення кримінально-процесуальних функцій цілком охоплює головні функції процесу: обвинувачення, захисту і правосуддя (вирішення справи).

Перелічені функції пов'язані між собою і здійснюються як система. Так, функція обвинувачення, передуює появленню функцій захисту і правосуддя і обумовлює їх виникнення. Тобто, сформульоване і пред'явлене обвинувачення породжує функцію захисту, яка спрямована на доказування невинності або меншої винності обвинуваченого. На підставі сформульованого і пред'явленого обвинувачення також здійснюється функція правосуддя (вирішення справи).

Визначати кримінальний процес через діяльність можливо, якщо враховувати, що береться до уваги лише одна сторона цього правового явища – розгортання її (діяльності) в часі, поділ на сутнісно-змістовні, змінюючі

одна одну стадії, на її послідовну, формальну впорядкованість. Однак кримінальний процес не може обмежуватися тільки рамками вольової діяльності його суб'єктів. Очевидно, що низка обставин, юридичних фактів і пов'язаних із ними діянь визначається значною мірою подіями і станами, а відповідно кримінальний процес за обсягом поняття є значно ширшим за поняття «діяльність».

Останніми роками в науковій літературі була висловлена думка, що предметом процесуально-правового регулювання є юридична процесуальна форма [44, с. 87]. Адже коли говориться про кримінальний процес, діяльність слідчих, прокурорів, суддів та інших учасників процесу цікавить нас тому, що має специфічну процесуальну форму і розглядається саме із цього боку. У той же час їх діяльність із розслідування і вирішення справ може бути предметом регулювання й інших галузей, присвячених оперативно-розшуковій діяльності, судоустрою, прокурорському нагляду, а також предметом застосування криміналістичних рекомендацій. А ця сторона вказаної діяльності виходить за межі поняття кримінального процесу.

Таким чином, прихильники цього підходу розуміють кримінальний процес як кримінально-процесуальну форму, тобто по суті ототожнюють ці два поняття.

Щодо розуміння та співвідношення кримінального процесу і кримінально-процесуальної форми, то в науці прийнято розуміти під останньою визначений законом порядок провадження.

Розрізняють процесуальну форму окремої дії (наприклад, допиту, обшуку), інституту (наприклад, повідомлення про підозру), стадії чи провадження.

Отже, під кримінальним процесом (його системою) цілком правомірним є розуміння сукупності встановлених процесуальних форм, і не як розрізнених правових одиниць, а як систематизованого правового явища. Виходячи із цього, варто підтримати висловлену вище думку, що термін «форма» теж (можливо, навіть більшою мірою) відповідає сутності поняття

«кримінальний процес», тим більше у зв'язку із можливістю вичленування парного йому поняття – зміст, яким, як правило, є діяльність суб'єктів процесу.

Таким чином, дефініційний вибір в остаточному підсумку полягає у співвідношенні категорії кримінального процесу з юридичними категоріями діяльності чи форми. Причому вони не є альтернативами, а є такими, що дають можливість визначити сутність кримінального процесу як із змістовної, так і з формальної сторони. Так, убачаючи під кримінальним процесом насамперед формальну впорядкованість існування права в усіх його проявах, під змістом необхідно розуміти сутність правовпорядкованої діяльності суб'єктів права, а також й іншого розвитку правовідносин, не пов'язаних із цілеспрямованою, вольовою діяльністю його суб'єктів.

Існують певні історичні типи кримінального процесу.

Під історичним типом процесу розуміється форма його організації. Існують такі історичні форми кримінального процесу:

– інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий) — його сутність, зокрема, полягає в зосередженні в одному державному органі функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, таємності провадження, визнання обвинуваченим своєї вини визнається «царицею доказів», реалізація прав обвинуваченого повністю залежить від державних органів тощо;

– змагальний процес, який поділяється на два види – обвинувальний процес і позовний змагальний процес. Йому притаманні: наявність сторін з різними за змістом інтересами, розподіл тягаря доказування між сторонами, пасивна роль суду в доказуванні тощо;

– змішаний (континентальний) процес, в якому досудове провадження може будуватися виключно на інквізиційних засадах або в ньому можуть допускатися елементи змагальності. Судові стадії побудовано на змагальних засадах [28, с. 37].

Кримінальний процес України належить до змішаного типу.

Кримінальний процес є самостійною галуззю права, проте, будучи елементом системи права України, він тісно пов'язаний з іншими галузями права. Найбільш тісний зв'язок кримінального процесу з конституційним, міжнародним, кримінальним правом, криміналістикою. Крім того, у кримінальному провадженні застосовуються також норми адміністративного, цивільного права та інших галузей права України.

Конституція України містить значну кількість статей, які прямо чи опосередковано регулюють кримінальні процесуальні відносини. До них належать статті, що стосуються прав людини та гарантій їх забезпечення у сфері кримінального судочинства (Розділ 2), функцій прокуратури та правового статусу прокурора (Розділ 7), засад судочинства та побудови судової системи України (Розділ 8) тощо. Відповідно до ст. 8 норми Конституції є нормами прямої дії, тому при прогалинах правового регулювання кримінальних процесуальних відносин її норми мають застосовуватися безпосередньо.

За ст. 9 Основного Закону України [1] чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, міжнародні договори України є джерелом кримінального процесуального права і застосовуються безпосередньо при наданні/отриманні міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, визначенні стандартів захисту прав людини у сфері кримінального судочинства, професійних стандартів суб'єктів, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність тощо.

Зв'язок кримінального процесуального права із кримінальним є настільки тісним, що кожна із цих галузей права може виконати своє призначення лише у їх взаємному зв'язку. Кримінальне процесуальне право не може існувати без кримінального права, оскільки кримінальна процесуальна діяльність здійснюється у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Тобто без кримінального права кримінальний процес є безпредметним. Норми ж кримінального права не можуть бути реалізовані

без кримінального процесуального, тобто є безцільними. Переважна більшість питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, мають кримінально-правовий характер.

Кваліфікація кримінального правопорушення, вина обвинуваченого, вид покарання, яке має бути йому призначене, умови звільнення від кримінального покарання, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання, тощо – це питання, які регулюються кримінальним законом.

Кримінальне процесуальне право тісно пов'язане з криміналістикою. Цей зв'язок знаходить свій прояв у тому, що криміналістикою розробляються практичні рекомендації стосовно тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення, застосування науково-технічних засобів, методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, що сприяє вирішенню завдань кримінального провадження, якісному та правильному застосуванню норм кримінального процесуального права [28, с. 39].

При розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні застосовуються норми цивільного та кримінального процесуального права, що створює необхідні умови для забезпечення прав і законних інтересів потерпілого від кримінального правопорушення та цивільного позивача [28, с. 40].

1.2. Підходи до розуміння системи кримінального процесу та його внутрішньої структури

Кримінальний процес визнається системним і структурованим утворенням. Проте система і структура не є тотожними категоріями, хоча досить часто у наукових доробках зустрічається хаотичне оперування ними, здебільшого, в єдиному розумінні їх елементів. Оскільки кримінальний процес розглядається як самостійна галузь права, то у правовій системі можна говорити про нього як систему нижчого порядку: система права –

галузь права – правовий інститут тощо. При цьому під системою прийнято розуміти деяку кількість елементів, які взаємодіють між собою і зовні виступають як одне ціле [62, с. 88].

Поняття «система» належить до найбільш загальних і універсальних дефініцій. Воно використовується стосовно різних предметів, явищ і процесів, у зв'язку з чим існує безліч його визначень – від вузькоспеціальних до філософських: система – це множина елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, утворюють визначену цілісність, єдність; система – це дещо ціле, що являє собою єдність закономірно розташованих частин, які перебувають у певному зв'язку; система – відмежована множина взаємодіючих елементів. Але сутність системи кримінального процесу визначається не лише кількістю її складових, а й особливостями зв'язків між ними, які надають цій системі необхідну властивість – цілісність, адже у протилежному випадку об'єкт виступає у вигляді неорганізованої сукупності. У загальній теорії не заперечується наявність різних рівнів системності того чи іншого явища. Тому систему кримінального процесу як галузі права, на нашу думку, складають загальна, особлива і спеціальна частини, з їх інститутами і нормами.

Систему ж кримінального процесу як кримінального провадження (порядку вчинення процесуальних дій і прийняття кримінальних процесуальних рішень) утворюють загальне і особливе кримінальне провадження. У порядку першого вирішуються кримінальні справи у загальній для всіх, визначеній КПК України процедурі, а в особливому – спрощене провадження, провадження в суді присяжних, на підставі угод, у формі приватного обвинувачення, щодо окремої категорії осіб, щодо неповнолітніх тощо (розділ VI КПК України).

Наступною важливою, з погляду теорії кримінального процесу, категорією є структура. Як визначається у наукових дослідженнях останніх років, питання про структуру вітчизняного кримінального процесу, як виду (системи) державної діяльності, на сьогодні, не можна віднести до розряду

остаточно вирішених. Безперечним визнається лише сама наявність деякої структури кримінального процесу, оскільки загальновизнано, що кримінальний процес є цілісною системою, з властивими їй ознаками, насамперед стійкою структурою, яка єднає відносно самостійні частини, спрямовані на досягнення загальної мети. У загальному вигляді структура розглядається як система відносин об'єктивно існуючих елементів, тобто сама структура є об'єктивною і відображає характер співвідношення реальних елементів [63, с. 72].

Структура – це відносно сталий спосіб (закон) зв'язку елементів того чи іншого складного цілого. Термін «структура» означає внутрішню побудову чого-небудь. «Структура, у прямому розумінні цього слова, є будова системи; поза системами структур не існує», – наголошує А. М. Авер'янов [5, с. 43].

Структура відображає упорядкованість внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкта, що забезпечують його сталість, стабільність, якісну визначеність. Структурні зв'язки різного роду пронизують усі процеси, які відбуваються у системних об'єктах, а отже, і в кримінальному провадженні, частини якого із властивими зв'язками і відносинами становлять цілісну систему.

Отже, структуризація (процедурно-функціональна побудова) кримінального провадження є такою: досудове провадження і судове провадження.

Згідно з КПК України [3], останнє поділяється на судове провадження у першій інстанції і судове провадження з перегляду судових рішень. Структуру кримінального провадження складають певні елементи. Елемент – це неподільний у контексті конкретної структури і конкретного її розгляду та аналізу компонент. Елементом і структури, і системи називають їх частину, яка виконує специфічну функцію і неподільна з погляду завдання, що розв'язується так само. Тобто елемент визначається насамперед за його функціями як мінімальна одиниця, що здатна до відносно самостійного здійснення (виконання) певної функції.

З такою функціональною характеристикою пов'язано уявлення про активність, самодіяльність елемента в структурі, причому ця активність розглядається однією із вирішальних його характеристик. У науці превалує позиція, згідно з якою під елементами розуміють будь-які об'єкти, пов'язані з іншими об'єктами у складний комплекс. Структурну побудову об'єкта становлять певні елементи, які дозволяють розглядати його як системне утворення.

У кримінальній процесуальній науці такими елементами, як правило, визнаються стадії. Водночас відсутність єдиного погляду серед науковців і теоретиків щодо структури і системи кримінального провадження іноді призводить до ототожнення таких понять, як стадія, етап, провадження, що, звичайно, захаращує кримінально-процесуальну терміносистему, не дає змоги чітко схематизувати структуру кримінального провадження і ускладнює, певною мірою, правозастосування.

Так, одні розглядають стадію як елемент системи кримінального процесу. У монографічній роботі В. Т. Маляренка розділ III має назву «Шляхи вдосконалення кримінального процесу на окремих етапах кримінально-процесуальної діяльності в контексті європейських стандартів», а по тексту мова ведеться про стадії кримінального процесу; аналогічно ототожнюються ці поняття і в роботі російської дослідниці Волколуп О. В. [10, с. 34].

У теорії юридичного процесу останній подекуди поділяють не на стадії, а на правозастосовні цикли, які на відміну від перших не передбачають обов'язкової черговості, хоча і завершуються прийняттям певного правозастосовного акта. При цьому зазначається, що такі цикли охоплюють три стадії: порушення, підготовку до розгляду та вирішення судової справи. Також існує думка, що кримінальний процес складається не із стадій, а із самостійних процесуальних інститутів.

У дисертаційній роботі О. А. Волторнист досудове і судове провадження визначено як етапи кримінального судочинства, що являють собою відносно

самостійні фази провадження у кримінальній справі, у подальшому досудове розслідування і судовий розгляд названо стадіями [11, с. 9].

Підтримуючи розуміння стадії як структурного елемента досудового і судового провадження, які, у свою чергу, відображають систему кримінального провадження, та спираючись на виділені науковцями такі ознаки стадії кримінального провадження, як своєрідність кола завдань, наявність певного кола учасників, специфічний процесуальний порядок їх діяльності і відносини між ними, особливий зміст і форма підсумкових рішень, послідовність і черговість, доцільно вказати на те, що в теорії кримінального процесуального права стадію, на нашу думку, потрібно розглядати не як процесуальний інститут, а як правову категорію, за допомогою якої відбувається структуризація кримінального провадження (тобто стадія виступає систематизуючим елементом).

Як елементи структури будь-якого юридичного процесу традиційно виділяють: провадження, стадії (а інколи ще й процесуальний режим).

Як відомо, структурними елементами кримінального процесу, що відображають його динаміку (лат. *processus* – рух, проходження, просування вперед), є саме стадії [15, с. 5].

Аналіз наукової літератури, дає можливість констатувати, що більшість сучасних дослідників принципово не розходиться з класиками щодо визначення поняття стадії кримінального процесу. Так, наприклад, І. Я. Фойницький в свої наукових працях використовував терміни «стадія» і «головна стадія» до тих же частин кримінального судочинства і в тому ж контексті. За його визначенням, стадія кримінального процесу – це його відносно відособлена частина, що характеризується конкретними завданнями (які походять із загальних завдань кримінального судочинства), особливим колом учасників, специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером кримінально-процесуальних актів, які їх оформлюють [69, с. 341].

Сучасні науковці практично не відійшли від цього формулювання, а лише частково деталізували та розширили уявлення про юридичну природу стадійної побудови кримінального процесу. Так, наприклад, Л. М. Лобойко визначає стадії кримінального процесу – як його «відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію» [33, с. 35].

Як бачимо, в своєму визначенні, він розширює коло ознак стадії її етапами – «...відносно самостійними елементами стадії кримінального процесу, які також відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації його стадій» [33, с. 35].

Взагалі, словникове та енциклопедичне визначення поняття «стадія» означає певний період, етап у розвитку того чи іншого явища, який має свої якісні особливості та відмінності.

Отже, для визначення поняття «стадії кримінального процесу», виходячи з вищенаведеного, важливим є з'ясування саме кола ознак (властивостей), що характеризують їх як самостійну правову категорію. Аналізуючи навчальну юридичну літературу, можна дійти висновку, що, як правило, до особливих ознак стадій кримінального процесу включають чотири компоненти: завдання, суб'єкти, правовідносини, рішення.

Виходячи з сучасних властивостей стадійної побудови кримінального провадження, цей перелік слід дещо конкретизувати. Так, слід звернути увагу, на такі додаткові властивості (ознаки), які притаманні будь-якій стадії кримінального процесу, як: функціональність та темпоральність. Виходячи з цих категорій, ми можемо констатувати динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначити субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість [34, с. 15].

Слід звернути увагу на те, що система кримінального процесу є не умоглядною конструкцією, а цілком нормативно врегульованим явищем. Так, провадження у кожній окремій стадії регламентовано в окремій главі (главах) КПК України, що вказує на інституційну відокремленість стадій.

За КПК України 1960 р., кримінальний процес традиційно поділяли на такі стадії: 1) порушення кримінальної справи; 2) досудове (попереднє) розслідування (дизнання та досудове слідство); 3) попередній розгляд справи суддею (віддання обвинуваченого до суду); 4) судовий розгляд; 5) апеляційне провадження; 6) виконання вироку, постанови, ухвали суду; 7) касаційне провадження; 7) виключне провадження.

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві питання про розмежування кримінального процесу на окремі стадії (етапи) вирішене іншим способом. Якщо розглянути структуру КПК, то можна зробити висновок, що законодавець кожен етап виділив в окремому розділі:

- Розділ III. Досудове розслідування;
- Розділ IV. Судове провадження у першій інстанції;
- Розділ VI. Судове провадження з перегляду судових рішень.

Тому, виходячи з вищенаведеного, фактично у КПК України 2012р., існуючі стадії, утворили дві підсистеми - досудове провадження та судове провадження.

Так, автори першого науково-практичного коментаря до КПК України, наголошують, що кримінальне провадження здійснюється стадійно та виділяють наступні стадії:

- 1) внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- 2) досудове розслідування;
- 3) підготовче судове засідання;
- 4) судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами;
- 5) апеляційне провадження;
- 6) касаційне провадження;

- 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України;
- 8) перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами;
- 9) виконання судових рішень [29, с. 8].

А. В. Молдован, С. М. Мельник виділяють 8 стадій кримінального процесу:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) апеляційне провадження;
- 5) виконання вироку;
- 6) касаційне провадження;
- 7) провадження у Верховному Суді України;
- 8) провадження за нововиявленими обставинами [43, с. 4].

Однак, слід констатувати той факт, що в новому КПК України законодавець, нормативно закріпив лише дві стадії, прямо даючи їх визначення у статті 3 КПК України, а саме: «досудове розслідування» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК) і «притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК), чітко наголошуючи, що це стадії кримінального провадження.

На жаль, щодо будь якої згадки про інші стадії кримінального процесу в КПК не має. Тобто, даючи у ст. 3 КПК України [3] визначення основних термінів Кодексу, законодавець, на наш погляд, був не послідовним, чим створив ситуацію неоднозначного трактування системи стадій кримінального процесу (необґрунтованого розширення або звуження; віднесення того чи іншого правового інституту до категорії стадії), що призводить до порушень субординаційних зв'язків і певної логіко-функціональної підпорядкованості між стадіями як структурними елементами кримінального процесу.

Також, виходячи з вищезазначеного, слід констатувати, що більшість вчених не відносить «притягнення до кримінальної відповідальності» до категорії стадії кримінального провадження, наголошуючи, що цим терміном позначається «кримінальна процесуальна діяльність» органів досудового

розслідування та прокурора, починаючи з моменту повідомлення особі прокурором або слідчим за погодженням з прокурором про те, що вона підозрюється у вчиненні злочину. Однак деякі науковці (В. С. Зеленецький [19, с. 19], Л. М. Лобойко [34, с. 15]), не погоджуючись з традиційною системою стадій, ще у 80-х роках минулого століття, запропонували виділити як окрему стадію - порушення державного обвинувачення, мотивуючи тим, що прокурор при затвердженні обвинувального висновку здійснює специфічну кримінально-процесуальну діяльність з висунення державного обвинувачення. Але дані пропозиції не знайшли відповідної підтримки. Один із аргументів - підхід до визначення стадії як відповідного рівня пізнання злочину.

Таким чином, як бачимо, стадійність кримінального процесу не викликає сумнівів, але щодо обґрунтування позицій про необхідність тієї чи іншої стадії завжди викликало певні суперечки та дискусії серед науковців. Крім того, виходячи зі структури нового КПК можна зазначити, що деякі етапи кримінального процесу, які традиційно сприймалися як самостійні стадії, тепер увійшли до складу інших і на перший погляд втратили певну самостійність (наприклад, стадія підготовчого провадження).

У КПК України 2012 р. кожна стадія виділена в окремому розділі, але підготовче провадження знаходиться в розділі «Судове провадження у першій інстанції», що дає можливість говорити про те, що даний інститут увійшов, з точки зору розташування в структурі КПК, до стадії судового провадження. Але, незважаючи на те, що формально підготовка до судового розгляду, тобто підготовче провадження набуло статусу процесуального інституту і увійшло в структуру стадії судового провадження у першій інстанції, його зміст дозволяє стверджувати, що воно зберегло свою самостійність і значущість саме як стадія кримінального процесу.

Також є положення, що мають загальний характер для тієї чи іншої конкретної стадії процесу. Щодо деяких стадій їх прямо передбачено в кримінальному процесуальному законі. Наприклад, §1 глави 28 КПК

встановлено загальні положення для стадії судового розгляду, главою 19 КПК - для стадії досудового розслідування. Щодо всіх інших стадій кримінального процесу, то законодавець не виділив їх загальні положення в окремі глави КПК. Однак це не означає, що таких положень не існує. Їх можна вивести із норм того процесуально-правового інституту, якими регламентується провадження у конкретній стадії процесу.

Отже, враховуючи суттєві зміни у побудові сучасної системи кримінального процесу України та на підставі структури нового Кримінального процесуального кодексу, можна визначити п'ять основних стадій:

- 1) Досудове розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3 та Розділ III КПК):
 - досудове слідство (щодо злочинів);
 - дізнання (щодо кримінальних проступків);
- 2) притягнення до кримінальної відповідальності (п.14 ч.1 ст. 3 КПК);
- 3) Судове провадження у першій інстанції (Розділ IV КПК):
 - підготовче провадження (Глава 27 КПК);
 - судовий розгляд (Глава 28 КПК);
 - винесення судового рішення (Глава 29 КПК);
- 4) Судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ V КПК):
 - провадження у суді апеляційної інстанції (Глава 31 КПК);
 - провадження у суді касаційної інстанції (Глава 32 КПК);
 - провадження у Верховному Суді України (Глава 33 КПК);
 - провадження за нововиявленими обставинами (Глава 34 КПК);
- 5) виконання судових рішень (Розділ VIII КПК).

Наприклад, кримінально-процесуальне законодавство Латвії визначає чотири стадії процесу: 1) слідство; 2) кримінальне переслідування; 3) підготовка досудового розгляду; 4) судовий розгляд. Дві перші стадії мають назву «досудового кримінального процесу», тоді як апеляційне, касаційне провадження, перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами законодавець не відносить до стадій процесу [47, с. 29].

Процесуальні стадії – характеризують динамізм правової форми, що відображає комплекс взаємопов'язаних процесуальних обставин, які змінюються у часі і спрямовані на досягнення оптимальних результатів правової діяльності.

Кожна наступна стадія отримує свій розвиток, спираючись на результати, які досягнуті у попередній стадії. При цьому необхідно особливо наголосити на тому, що кожна стадія у кримінальному судочинстві має свої чітко визначені процесуальні підстави, які в свою чергу виконують певні функції. До цих функцій можна віднести те, що процесуальна підстава:

– по-перше, виступає як опорний момент, який скріплює у єдину цілісну систему різні процесуальні стадії, через які «проходить» кримінальне провадження;

– по-друге, забезпечує належний контроль кожної наступної стадії щодо попередньої; по-третє, і головне, дозволяє чітко визначити процесуальні часові межі всіх існуючих у кримінальному процесі стадій [13, с. 42].

Виходячи з того, що стадія кримінального провадження відображає: закономірний поступовий рух кримінальної справи до вирішення його завдань, основні властивості досудового і судового провадження, відносини, що виникають і розвиваються під час того чи іншого провадження, стверджується її приналежність до правових категорій кримінального процесуального права. Сутнісні ознаки стадії як правової категорії підтверджують те, що всі вони взаємопов'язані, переходять одна в одну і разом відтворюють закономірність поступального розвитку кримінального провадження.

Отже, за допомогою стадії здійснюється пізнання руху кримінальної справи до вирішення її по суті, прийняття і виконання кінцевого рішення кримінального провадження.

Щодо подальшої внутрішньостадійної структуризації кримінального провадження, вважаємо слушним поділ його стадій на певні етапи. Наприклад, Л. М. Лобойко розширює коло ознак стадії її етапами – як

відносно самостійними елементами стадії кримінального процесу, які також відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації його стадій [33, с. 49]. Питання етапності в кримінальному процесі не є новим у науці, до нього звертались і підтримували такі відомі вчені, як А. Я. Вишинський, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевой, В. С. Зеленецький, М. С. Строгович та ін. Відсутність нормативно-правового оперування терміном «етап» спонукає до періодичних спорів щодо його приналежності кримінальному провадженню. Етапам і досудового розслідування, і судового розгляду приділено значну увагу у науковій літературі (зокрема, праці Л. Я. Драпкіна, І. М. Лузгіна, О. П. Мілевського, В. А. Образцова, Н. І. Хлюпіна, Н. П. Яблокова та ін.). Виходячи із тлумачення слова етап, яке означає окремий момент, період, стадію в розвитку і розуміння етапності, як чергування, розриву у часі певних дій, етапом стадії кримінального провадження є певний просторово-часовий відрізок, період, під час якого здійснюються процесуальні дії і приймаються проміжні процесуальні рішення, що дозволяють поступово рухатись до виконання основного завдання стадії. Етапи послідовно змінюють один одного у міру виконання більш конкретних завдань.

Отже, при здійсненні загального судового провадження у першій інстанції, відповідно до положень КПК України серед етапів його стадій можна виділити такі:

1) у підготовчому судовому провадженні: а) прийняття матеріалів досудового розслідування і призначення підготовчого судового засідання; б) проведення підготовчого судового засідання і вирішення питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду; в) прийняття рішення у підготовчому судовому засіданні; г) ознайомлення з матеріалами кримінального провадження – при призначенні справи до судового розгляду і заявленні про це клопотань учасниками судового провадження;

2) у судовому розгляді: а) відкриття судового засідання і з'ясування можливості розглядати справу по суті; б) дослідження доказів; в) судові

дебати; г) останнє слово обвинуваченого; д) ухвалення і проголошення судових рішень; е) роз'яснення судового рішення – при заявленні про це клопотання;

3) у виконанні судових рішень: а) звернення судового рішення до виконання; б) вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироків.

Зміст судового провадження розкривається через його властивості.

З гносеологічного погляду, судове провадження у першій інстанції розцінюється як пізнавальний процес, під час якого досліджуються, оцінюються, критично осмислюються зібрані у кримінальній справі докази і вирішується одне із основних завдань кримінального провадження – визначення винуватості чи невинуватості обвинуваченого.

Судове провадження має свій об'єкт пізнання, методи, принципи, функціональну обумовленість. Воно може бути охарактеризоване як: 1) правова діяльність, що здійснюється на підставі процесуальної форми уповноваженими законом особами (суддями); 2) пізнавальна діяльність, спрямована на встановлення обставин події кримінального правопорушення на підставі теорії судових доказів, законів логіки і положень психології; 3) організаційна діяльність, спрямована на забезпечення можливостей реалізації прав і законних інтересів учасників судового провадження [58].

На підставі висловлених у юридичній літературі поглядів та нормативно-правового врегулювання судового провадження у першій інстанції в кримінальному процесі, констатується властивість йому таких основних ознак:

1) вирішення завдань кримінального провадження завдяки здійсненню функції правосуддя;

2) визначеність у реалізації принципів кримінального провадження;

3) наявність специфічних суб'єктів – учасників судового провадження і суду;

4) встановлення процесуальних правил і порядку здійснення та прийняття процесуальних рішень (формалізованість);

- 5) проведення судових засідань;
- 6) обумовленість спеціальними строками;
- 7) структурованість;
- 8) динамічність і завершеність усього кримінального провадження.

Отже, структурно-кримінальне судове провадження у першій інстанції складається із трьох стадій, які, у свою чергу, характеризуються етапністю, взаємопов'язаністю і спрямуванням до вирішення завдань кримінального провадження, маючи, при цьому власні завдання, процесуальні методи і засоби їх вирішення. Властиві судовому провадженню у першій інстанції ознаки відображають його зміст.

Висновки до розділу 1

Таким чином, дефініційний вибір в остаточному підсумку полягає у співвідношенні категорії кримінального процесу з юридичними категоріями діяльності чи форми. Причому вони не є альтернативами, а є такими, що дають можливість визначити сутність кримінального процесу як із змістовної, так і з формальної сторони. Так, убачаючи під кримінальним процесом насамперед формальну впорядкованість існування права в усіх його проявах, під змістом необхідно розуміти сутність правопорядкованої діяльності суб'єктів права, а також й іншого розвитку правовідносин, не пов'язаних із цілеспрямованою, вольовою діяльністю його суб'єктів.

У зв'язку з тим, що система стадій кримінального процесу визначається чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, системність кримінального процесу та кримінального процесуального права є взаємообумовленими. Тому несуперечливість та узгодженість стадій всередині системи кримінального процесу є необхідною умовою її ефективного функціонування.

Можна констатувати неоднозначність у поглядах вчених на сучасну систему стадій кримінального процесу, що, в свою чергу, обумовлює різне уявлення щодо структурної побудови всієї системи кримінального судочинства.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Стадія, як елемент системи кримінального процесу: історичні витоки поділу кримінального процесу на стадії, їх ознаки

Як і будь-який інший юридичний процес, кримінальний процес являється впорядкованою правовою діяльністю, що складається з певних дій правового характеру, що в сукупності утворюють певні процедури, що характеризується провадженнями та стадіями.

Загальне кримінальне провадження характеризується певною послідовністю, яка протікає і розвивається за певними етапами, які йменуються стадіями. Кожній із цих стадій притаманні свої особливості, які служать досягненню цілей і вирішенню загальних завдань кримінального судочинства.

Варто зазначити, що стадії кримінального процесу мають між собою тісний зв'язок, який забезпечується загальними для кримінального процесу принципами і завданнями, але разом з тим, кожна із стадій протікає у характерних лише для неї формах.

Таким чином, стадія кримінального процесу – це певна відносно відокремлена його частина або певний етап руху кримінального провадження. Критеріями віднесення певного етапу руху кримінального провадження до самостійної стадії кримінального процесу є наступні:

- своєрідні завдання кожної стадії; визначене коло її учасників;
- специфічний процесуальний порядок діяльності суб'єктів та правовідносин, які між ними виникають (або, інакше кажучи, її зміст);
- встановлені в законі строки даного етапу процесуальної діяльності;
- своєрідне коло процесуальних рішень, які приймаються на кожній стадії. Кожна стадія завершується прийняттям підсумкового процесуального рішення [8, с. 65].

Поділ на стадії історично обумовлений генезисом кримінального процесу. На початковому етапі історичного розвитку законодавства, зокрема в Стародавній Месопотамії (XVIII ст. до н.е.), розслідування і судовий розгляд становили єдину стадію (за Законами Ману). Проте право Афінської держави (Афінська демократія: 510–322 рр. до н. е.) вже поділяло кримінальний процес на стадії попереднього розслідування, судового розгляду і винесення рішення чи вироку. Процес Римської держави також поділявся на попереднє провадження (аналог сучасного досудового розслідування й направлення справи до суду) та остаточне. Цю структуру перейнято кримінальним процесом європейських держав при рецепції римського права [16, с. 124].

У вітчизняному процесі поділ на стадії вперше закріплено у Зводі законів Російської імперії, поширеному на території України в 1840–1842 рр., що визначав три його складові: досудове слідство, судовий розгляд та виконання судових рішень. Однак досудове розслідування як самостійний інститут відображено в нормах Руської Правди. Устав кримінального судочинства 1864 р. Росії встановив дві стадії процесу, які були визначені як попереднє розслідування та судовий розгляд кримінальної справи. Після 1924 р. радянський кримінальний процес закріпив також дві стадії кримінального процесу: попереднє розслідування і судовий розгляд. За Кримінальним процесуальним кодексом України 1960 р. кримінальний процес традиційно поділяли на такі стадії: 1) порушення кримінальної справи; 2) досудове розслідування; 3) попередній розгляд справи суддею; 4) судовий розгляд; 5) апеляційне провадження; 6) виконання вироку, постанови, ухвали суду; 7) касаційне провадження; 7) виключне провадження [16, с. 125].

Після прийняття КПК України 2012 р. в науці кримінального процесу питання щодо його стадійності дотепер не знайшло одностайного вирішення.

Так, наприклад, автори науково-практичного коментаря до Кримінального процесуального кодексу України (за заг. ред. В.Г.

Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила.), наголошують, що кримінальне провадження здійснюється стадійно та виділяють такі стадії [30, с. 173]:

- 1) внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР);
- 2) досудове розслідування;
- 3) підготовче судове засідання;
- 4) судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами;
- 5) апеляційне провадження;
- 6) касаційне провадження;
- 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України;
- 8) перегляд судових рішень за виявленими обставинами;
- 9) виконання судових рішень.

С.М. Мельник, та А.В. Молдован виділяють вісім стадій кримінального процесу [43, с. 4]:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) апеляційне провадження;
- 5) виконання вироку;
- 6) касаційне провадження;
- 7) провадження у Верховному Суді України;
- 8) провадження за виявленими обставинами.

Отже, поділ стадій на досудові й судові проглядається доволі чітко. В той же час, на думку О.Р. Михайленка, поділ стадій процесу на досудові та судові провадиться відносно суб'єктів – державних органів, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність [40, с. 114]. Саме тому в основі позначення кожної цієї групи лежить спільний для них корінь «суд». Лише префікс «до», що застосовується для позначення «досудового провадження», и вказує на межі включення в нього стадій, що передують судовим стадіям процесу.

Слід визнати теоретично обґрунтованою пропозицію Ю.К. Якимовича стосовно розподілу кримінального судочинства по «за вертикаллю» – на види проваджень, і «за горизонталлю» – на кримінальні процесуальні етапи (стадії), які у визначеній сукупності можуть являти собою якісно інший рівень спільності. Водночас автор не знаходить точного визначення для названих ним («більших за стадію») блоків процесуальної діяльності, пропонуючи розпливчате визначення – «якісно інший рівень спільності». Власне кажучи, йдеться про ті ж стадії («іншого рівня»), але стадіями їх назвати Ю.К. Якимович не може, оскільки термін «стадія» уже «зайнятий», а іншого, близького за змістом, не наводиться [75, с. 203].

На думку інших авторів, не потрібно боятися термінологічного дублювання й, відповідно, уникати застосування терміну «стадія» для позначення логічних сукупностей інших етапів [66]. Адже й традиційні стадії мають внутрішню структуру, що складається з елементів «більш низького рівня». Для того, щоб уникнути термінологічного дублювання, ці стадії називають етапами.

Якщо розглянемо структуру КПК України, то помітимо, що законодавець в окремих розділах виділив: досудове розслідування (Розділ III), судове провадження у першій інстанції (Розділ IV); судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ VI), виконання судових рішень (Розділ VIII). Виходячи з вищенаведеного, зрозуміло, що фактично у КПК України, існують три підсистеми: досудове провадження, судове провадження та виконання судових рішень.

Щодо визначення структурних елементів системи кримінального провадження: в КПК України законодавець закріпив тільки дві стадії і прямо дав їх визначення у ст. 3 КПК України, а саме «досудове розслідування» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і «притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України), чітко наголосивши, що це стадії кримінального провадження. На жаль, будь-якої згадки про інші стадії кримінального процесу в КПК України немає. Тобто, давши визначення в ст. 3 КПК України

основних термінів, законодавець був не послідовним і тим самим створив ситуацію неоднозначного трактування системи стадій кримінального процесу (необґрунтованого розширення чи звуження; віднесення того чи іншого правового інституту до категорії стадії), що призвело до порушень субординаційних зв'язків і певної логіко-функціональної підпорядкованості між стадіями як структурними елементами кримінального процесу [65, с. 201].

Крім цього, визнання притягнення до кримінальної відповідальності самостійною стадією кримінального провадження викликає певні заперечення: 1) наведений підхід законодавця є досить суперечливим, адже повідомлення особі про підозру здійснюється під час досудового розслідування, а отже, одна стадія кримінального провадження виникає в іншій стадії, що є алогічним; 2) це положення не узгоджується із Рішенням Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99, в якому зазначено, що «процес притягнення до юридичної відповідальності має стадійний характер. Першочерговим його моментом у кримінальних справах являється винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення. Факт притягнення до відповідальності передуює настанню самої відповідальності, тобто дані поняття не являються тотожними».

Притягнення до кримінальної відповідальності є підстадією стадії досудового розслідування. Для з'ясування правової природи стадії кримінального провадження необхідно визначити коло її ознак (властивостей).

М.І. Леоненко до особливих ознак стадій кримінального процесу включає чотири основні компоненти: суб'єкти, завдання, рішення, правовідносини, та два додаткові: темпоральність та функціональність. Виходячи з цих категорій, науковець констатує динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначає субординаційні зв'язки між стадіями

як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість [32, с. 238].

В.В. Назаров та Г.М. Омеляненко зазначають, що виділення певних частин кримінального процесу в певній стадії та відокремлення їх від інших ґрунтується на таких характерних ознаках:

- 1) визначене коло суб'єктів, які здійснюють на певному етапі процесуальну діяльність;
- 2) наявність завдань, властивих певній частині процесу;
- 3) специфічний характер кримінально-процесуальних відносин;
- 4) своєрідність процесуальної форми, в якій здійснюється ця діяльність;
- 5) наявність підсумкового процесуального акта, в якому фіксується рішення про перехід кримінальної справи в наступну стадію процесу або про завершення провадження її загалом.

Варто визначити такі ознаки, що одночасно виконують роль критеріїв виокремлення, притаманні всім стадіям кримінального провадження: безпосередні завдання; своєрідність процесуальної форми; специфічне коло суб'єктів і процесуальних засобів діяльності; специфічний характер кримінальних процесуальних відносин; чітко визначені процесуальні підстави; підсумкові рішення та процесуальні акти. У властивих стадіям кримінального провадження визначених вище ознаках виявляється їх самотійність.

Наявність даних ознак виступає критерієм виокремлення стадії в структурі системи кримінального процесу. Так, якщо судове провадження містить шість стадій, то досудове провадження лише одну – досудове розслідування (без включення дослідного провадження). Слід зазначити, що досудове провадження та досудове розслідування не є тотожними. Термін «досудове провадження» за своєю суттю є значно ширшим ніж «досудове розслідування» [31, с. 7].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за можливе визначити таку конструкцію системи кримінального процесу (стадії та підстадії): 1) дослідче

провадження; 2) досудове розслідування (під стадія – притягнення до кримінальної відповідальності); 3) підготовче провадження; 4) судовий розгляд; 5) провадження в суді апеляційної інстанції; 6) виконання судових рішень; 7) провадження в суді касаційної інстанції; 8) провадження у Верховному Суді України; 9) провадження за виявленими обставинами; 10) Європейський суд з прав людини (не є предметом дослідження).

Співвідношення стадії судового розгляду та стадії досудового розслідування розкривається через наступні положення: 1) досудове розслідування має допоміжний характер щодо стадії судового розгляду. Щільність в стадії досудового розслідування здійснюється не лише до суду, а й (і це є головне) для суду; 2) розвиток зв'язку між цими стадіями є одностороннім, адже матеріали розслідування направляються до суду з метою вирішення питання про винуватість обвинуваченого і призначення йому покарання, тобто остаточного вирішення справи по суті. Після набрання чинності КПК України 2012 р. кримінальна справа не може бути повернута для провадження додаткового досудового розслідування, як це було можливо за попереднім КПК України; 3) на стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду. Розглядаючи кримінальну справу, суд не може вийти за межі обвинувачення, пред'явленого під час досудового розслідування. Але є випадки які є винятками, вони передбачені ст. ст. 338 КПК України.

2.2. Характеристика окремих стадій кримінального процесу

Безпосередньо КПК передбачає вісім стадій у кримінальному процесі:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції;
- 5) провадження в суді касаційної інстанції;

- б) виконання судових рішень;
- 7) провадження у ВСУ;
- 8) провадження за нововиявленими обставинами [3].

Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, моментом початку якої є внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а моментом закінчення є закриття кримінального провадження або направлення обвинувального акта до суду, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК), клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Досудове розслідування – це регламентована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокурора, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою вирішення питання про наявність або відсутність події кримінального правопорушення, характер і розмір шкоди, вини певної особи в його вчиненні, заподіяної кримінальним правопорушенням, на встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також на припинення злочинів і протидії їх вчиненню [39, с. 112].

В науці кримінального процесуального права досудове розслідування розглядається у трьох значеннях: сукупність двох досудових стадій – порушення кримінальної справи (дослідча перевірка ст. 97 Кримінального процесуального кодексу України 1960 р.) й досудового розслідування (до введення Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.), сьогодні – сукупність дослідчого провадження і досудового розслідування; кримінальне судочинство з моменту одержання повідомлення про злочин до направлення прокурором кримінальної справи до суду для її розгляду по суті; сукупність загального й особливого досудового судочинства, що разом із сукупністю загального й особливого судового провадження становить загальне поняття кримінального судочинства.

Досудове розслідування визначено в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України як стадія кримінального провадження, що починається з моменту внесення відомостей

про кримінальне правопорушення до ЄРДР і завершується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Такий формат позиціонувався як перспективна модель досудового провадження – «введення єдиного процедурного режиму досудового провадження без поділу на стадії порушення кримінальної справи і досудового розслідування». Проте, слід зазначити, що час з моменту отримання відомостей про кримінальне правопорушення до часу внесення в ЄРДР є прихованою стадією початку кримінального провадження та є самостійною стадією кримінального процесу. Вказана стадія лише частково охоплюється Кримінальним процесуальним законом, який передбачає граничний, 24-годинний термін відповідної реєстрації (ч. 1 ст. 214). Тобто у зазначений термін за наявності такої необхідності проводиться огляд місця події, перевірка заяви на наявність вчиненого кримінального правопорушення, встановлюються анкетні дані заявника тощо. Повністю погоджуємось з думкою В.М. Тertiшника, який визначив вказану (початкову) стадію, як дослідче провадження [64, с. 235].

Саме дана стадія кримінального процесу найбільшою мірою піддавалась критиці у різні часові періоди. Окрім цього, у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311, наголошено на необхідності запровадження спрощеної процедури початку досудового розслідування, яким має вважатися момент отримання уповноваженими законом органами інформації про кримінальний проступок або злочин.

До вирішення наукової дискусії та на виконання зазначеної Концепції, що мала на меті впровадження європейських стандартів кримінального провадження, законодавець підійшов кардинально, ліквідувавши стадію порушення кримінальної справи (при тому, що у жодному науковому

дослідженні питання не поставало так категорично: здебільшого, пропонувалось її перейменувати і наповнити дещо іншим змістом (М.П. Кузнєцов, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, К.І. Мігушин, Ю.В. Овсянніков, П.П. Сердюков).

Разом з тим, аналізуючи положення ст. 214 КПК України, слід зазначити, що вказана стадія не є еквівалентом стадії з перевірки заяв та повідомлень про злочини, яка раніше існувала як стадія порушення кримінальної справи. Однак прийом заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та вирішення питання про внесення відомостей до Реєстру слід виокремлювати як самостійну стадію кримінального процесу України, з якої починається кримінальне провадження та яка передує стадії досудового розслідування.

В досліджуваному контексті варто зазначити, що у ст. 214 КПК передбачено обов'язок слідчого, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування.

Отже, на відміну від процесуального порядку реагування на заяви та повідомлення про злочин, який було встановлено в старому КПК 1960 року, вказаний вище обов'язок слідчого або прокурора не вимагає оцінки цими суб'єктами такої заяви на предмет наявності ознак складу злочину для того, щоб вчинити процесуальну дію, що полягає у внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Наведене підтверджується імперативними положеннями передбаченими ч. 4 ст. 214 КПК, відповідно до якої, відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення заборонена [70, с. 226].

Окрім чинного КПК, нормативні засади, які пов'язані із вчиненням зазначеної процесуальної дії і регламентовані Положенням про порядок ведення ЄРДР, затвердженим наказом Генеральної прокуратури України від

06.04.2016 N 139, прийнятим на виконання вимог КПК. Наведені нормативні засади, як засвідчили результати проведеного аналізу судової практики, також беруться до уваги слідчими суддями під час розгляду аналізованого в межах цього підрозділу виду скарг.

Отже, з огляду на чіткий та регламентований обов'язок внесення слідчим чи прокурором відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР із встановленням обмеженого процесуального строку для його виконання, за наявності лише загальних вимог до заяв чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у переважній більшості випадків у разі встановлення факту звернення із заявою та констатації факту невнесення відомостей про кримінальне правопорушення в межах регламентованого ст. 214 КПК 24-годинного строку слідчі судді постановляють ухвали про задоволення скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора.

Так, ухвалою слідчого судді Липовецького районного суду Вінницької області від 05.02.2015 задоволено скаргу М. на бездіяльність слідчого щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Вказаною ухвалою слідчий суддя зобов'язав унести до ЄРДР відомості за заявою М. від 19.01.2015 про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 194 ч. 2 Кримінального кодексу. Задовольняючи скаргу, слідчий суддя виходив з того, що згідно зі ст. 214 КПК слідчий зобов'язаний не пізніше 24 годин після подання заяви про вчинення кримінального правопорушення внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Оскільки таких дій слідчий упродовж 24 годин після отримання заяви М. не вчинив, слідчий суддя дійшов висновку, що бездіяльність слідчого є незаконною (справа N 136/146/15-к) [4].

Результати аналізу судової практики свідчать про те, що бездіяльність слідчого та прокурора може проявлятися не тільки у невчиненні дій, які передбачають внесення відомостей до ЄРДР, а й відмову у їх вчиненні. Наприклад, у зв'язку з відмовою від унесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, здійсненою першим заступником прокурора м.

Вінниці, слідчим суддею Вінницького міського суду Вінницької області було постановлено ухвалу від 02 листопада 2015. [4]

Заявник 07 вересня 2015 звернувся до прокуратури м. Вінниці зі зверненням щодо безпідставного невнесення працівниками Вінницького МВ УМВС України у Вінницькій області відомостей до ЄРДР за його заявою про вчинення кримінального правопорушення.

За результатами розгляду даної заяви першим заступником прокуратури м. Вінниці заявнику було відмовлено у внесенні відомостей до ЄРДР, що і було підставою для задоволення скарги і прийняття рішення про зобов'язання внести такі відомості до ЄРДР.

Завданням цієї стадії є встановлення кримінально караного діяння, передбачене Кримінальним кодексом України, а відтак, підстав для внесення відомостей до ЄРДР. У зазначеній стадії беруть участь слідчий, прокурор, заявник, потерпілий, особи, що дали пояснення. Засобами перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення є: огляд місця події, отримання предметів та документів від заявника; одержання пояснень від учасників кримінального провадження та інших осіб, якщо вони проти цього не заперечують. У кінці цієї стадії приймається рішення про внесення (або невнесення) відомостей до ЄРДР. Невнесення відомостей до Реєстру передбачає інший порядок розгляду звернення, наприклад, відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян». Наприклад, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України невнесення відомостей в ЄРДР може бути оскаржено «на досудовому провадженні». Зазначена процедура відбувається до внесення відомостей до Реєстру, тобто до початку самого досудового розслідування. Ця норма говорить на користь «досудового провадження» і за своєю стадійністю починається раніше за досудове розслідування. За таких умов за відсутності дослідчої стадії оскарження невнесених відомостей до ЄРДР стає процесуально неможливим [4].

Правова оцінка заяви чи повідомлення на предмет обґрунтованості викладених у них відомостей, що свідчать саме про кримінальне правопорушення являється найбільш складним та неоднозначним питанням.

У судовій та слідчій практиці щодо даного питання є щонайменше два підходи. Згідно з першим передбачається так зване автоматичне внесення відомостей про кримінальне правопорушення, якщо такі відомості викладені особою в заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення. Даний підхід не передбачає оцінку відповідної заяви чи повідомлення на предмет того, що викладені відомості дають підстави констатувати певні ознаки складу злочину. На відміну від першого, другий підхід не передбачає автоматичного внесення відомостей, викладених у будь-яких заявах чи повідомленнях - вносяться лише визначені як такі, які на думку суб'єкта, який їх вносить, реально можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Реалізація останнього підходу, крім іншого, допускає розгляд заяв, які не містять таких відомостей, у порядку, визначеному Законом України «Про звернення громадян» [4].

Ці два підходи реалізуються не лише у слідчій, але й у судовій практиці.

Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Гощанського районного суду Рівненської області від 24.06.2015 у задоволенні скарги Я. на бездіяльність слідчого Гощанського РВ УМВС України в Рівненській області щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР було відмовлено. Відмовляючи в задоволенні цієї скарги, слідчий суддя в ухвалі зазначив, що, враховуючи повноваження начальника органу досудового розслідування, передбачені абзацом другим п. 3.5 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, надання заявнику Я. начальником Гощанського РВ УМВС України в Рівненській області відповіді про відмову в реєстрації в ЄРДР відомостей, наведених у заяві Я., на підставі Закону України «Про звернення громадян» є правомірним, оскільки заява не містить відомостей про вчинення

кримінального правопорушення, яке було б передбачене КК (справа N 557/692/15-к) [4].

Крім того, в окремих випадках слідчі судді перевіряють не лише факт реагування або нереагування на заяву про кримінальне правопорушення, а й здійснюють аналіз тих причин, внаслідок яких належне реагування не було забезпечено. Так, наприклад, ухвалою слідчого судді Фастівського міськрайонного суду Київської області від 21.10.2015 відмовлено у задоволенні скарги з огляду на встановлену слідчим суддею обставину, що аналогічна за змістом заява про злочин розглядалась попередньо органом досудового слідства за правилами КПК 1960 року, у зв'язку з чим ухвалено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи [4].

В окремих випадках слідчі судді у відповідних ухвалах відображають власну позицію стосовно достатності підстав для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Так, наприклад, слідчий суддя Лубенського міськрайонного суду Полтавської області в ухвалі від 13.08.2015 зазначив таке: «слідчий суддя доходить висновку про обов'язок внесення до ЄРДР лише тих відомостей про кримінальне правопорушення, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. З дослідженої в судовому засіданні заяви скаржника від 10.07.2015 вбачається, що в ній містяться достатні відомості про можливе вчинення кримінального правопорушення».

Крім цього, результат аналізу судової практики дозволяє стверджувати про існування випадків, в яких слідчий суддя, розглядаючи скарги на такий вид бездіяльності, вирішує питання, які повинні вирішуватись при постановленні вироку. Так, наприклад, слідчий суддя Богодухівського районного суду Харківської області в ухвалі від 27.02.2015 за наслідком розгляду скарги на бездіяльність прокурора Богодухівського району, відмовляючи в її задоволенні, зазначив: «Судом встановлено, що із заяви ОСОБА_1, яка надійшла до прокуратури Богодухівського району 10.02.2015, з приводу втрати працівниками суду ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_2

матеріалів адміністративної справи не вбачається факту вчинення ними кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим відсутні підстави для внесення відомостей до ЄРДР. Крім того, главою 7 КПК передбачено спеціальний порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження» [4].

Слід підкреслити, що оцінка фактичних обставин, здійснена у наведений спосіб, а також використання наведених формулювань є неприпустимим у процесуальних рішеннях слідчого судді з огляду на стадію кримінального провадження, а також беручи до уваги питання, що вирішуються під час розгляду вказаного виду скарги.

У зв'язку із цим варто звернути увагу на те, що чинний КПК дійсно передбачає внесення до ЄРДР інформації на підставі заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, а не будь-яких інших заяв, що надходять до органів досудового розслідування при здійсненні ними своїх повноважень. Крім того, варто враховувати, що на даному етапі розвитку правових відносин стосовно ймовірного вчинення діяння, відповідальність за яке встановлена КК, не достатньо об'єктивних відомостей навіть для попередньої констатації наявності або відсутності ознак складу злочину. Саме тому посилатися на даному етапі на положення ст. 2 КК, яка визначає підставу кримінальної відповідальності є недоцільно [4].

Підготовче провадження – це така стадія кримінального провадження, яка полягає в тому, що суд у встановленому законом процесуальному порядку, не вирішуючи наперед питання про винуватість (крім передбачених КПК випадків при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, звільнення особи від кримінальної відповідальності), розв'язує питання про достатність підстав для призначення судового розгляду і про підготовку судового засідання. На даній стадії з'ясовується наявність процесуальних та організаційних підстав для розгляду кримінального провадження в судовому засіданні.

Підготовче провадження є обов'язковою частиною кримінальної процесуальної діяльності, яку неможливо уникнути. Так, КПК у статті 283

передбачає, що досудове розслідування може закінчитися закриттям кримінального провадження (ст. 284 КПК України) або складанням обвинувального акту (ст. 291 України), або складанням клопотання: про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285–287 КПК України), про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України) [7, с. 115].

Після затвердження одного із указаних документів прокурор надсилає його для розгляду у підготовче провадження до суду першої інстанції. Таким чином, якщо на досудовому розслідуванні кримінальне провадження не закривається, а спрямовується у судове провадження, воно обов'язково має пройти підготовче провадження. Підготовче провадження виокремлено в часі, оскільки воно займає проміжне становище між досудовим слідством та судовим розглядом, з якими логічно пов'язане, але існує відособлено та виділено чітко визначеними законом часовими межами. Так, відповідно до ч. 1 ст. 314 КПК після отримання обвинувального акту клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або ж клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше 5-ти днів із дня його надходження призначає підготовче судове засідання (ч. 1 ст. 314 КПК). Визначення судді (чи їх колегії) відповідно до ст. 35 КПК здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження.

Протягом п'яти днів, з дня отримання матеріалів від прокурора, повинно бути призначено підготовче судове засідання. При конкретній, на першій погляд, визначеності закону щодо строків призначення підготовчого засідання постає ряд питань. По-перше, з якого моменту повинно бути обчислення строків призначення – з дня його надходження до суду або до конкретного судді? На це питання намагається відповісти Вищий спеціалізований суд України (ВССУ) в Інформаційному листі «Про порядок здійснення підготовчого провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 3 жовтня 2012 року № 223-140/0/4-12,

де пропонується постановляти ухвалу про призначення підготовчого судового засідання не пізніше п'яти днів із дня надходження у провадження конкретного судді обвинувального акта чи інших, визначених законом документів. Проте, ця рекомендація ВССУ прямо суперечить ст. 314 ПКП, згідно з якою 5-денний термін слід рахувати з дня надходження цих документів до суду, а не до провадження конкретного судді [7, с. 115].

Нарешті, наступне питання полягає в тому, чи повинен суд протягом п'яти днів із дня реєстрації кримінального провадження провести підготовче судове засідання, чи протягом п'яти днів повинно тільки бути прийнято рішення про дату його призначення? Це питання є актуальним, бо на практиці суддя (суд) протягом цих п'яти днів приймає рішення про дату підготовчого судового засідання. Це відбувається тому, що за цей строк інколи неможливо забезпечити присутність усіх учасників кримінального провадження, та слід враховувати вимогу закону про те, що судові засідання на може бути призначено раніше, ніж за 5 днів вручення обвинуваченому копії обвинувального акта. Після проведення підготовчого судового засідання справа до судового розгляду повинна бути призначена не пізніше 10-ти днів після постановлення ухвали про її призначення (ч. 2 ст. 316 КПК). За цей строк повинні бути виконані всі підготовчі до судового розгляду дії, що є однією з гарантій забезпечення дотримання розумних строків.

Торкаючись питання щодо визначення власних завдань підготовчого провадження, слід зазначити, що на сьогодні в процесуальній літературі надається їх перелік, виходячи лише з місця розташування стадії в системі кримінальної процесуальної діяльності. Враховуючи, що воно залишилося колишнім (між досудовим слідством і судовим розглядом), їх погляди не зазнали суттєвих змін. Так, до них відносять: розв'язання питання про встановлення (перевірку) достатності підстав для призначення судового розгляду, а також підготовку матеріалів кримінального провадження до судового розгляду. Визначення завдань підготовчого провадження повинно відбуватися в контексті розмежування таких понять, як «завдання» та

«повноваження», з тим, щоб уникнути «помилки минулого», а також з урахуванням, по-перше, зміни підходу до визначення місця і ролі суду у кримінальному провадженні, який має бути не суб'єктом, що здійснює контроль за досудовим слідством, а суб'єктом, до компетенції якого належить здійснення правосуддя; а, по-друге, впровадженням змагальної моделі кримінального провадження, якій притаманно здійснення кожним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності власної функції. Окрім того, при визначенні завдань підготовчого провадження необхідно виходити з виду того акту, який отримує суд, та, відповідно, з процесуального порядку його розгляду [17, с. 286].

Судовий розгляд – це основна і центральна стадія кримінального процесу, у якій суд колегіально або ж суддя одноособово в судовому засіданні, за участю учасників судового провадження розглядає і вирішує кримінальну справу по суті, тобто про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, застосування до нього покарання або ж виправдання невинуватого. Завдання даної стадії: всебічне дослідження доказів; вирішення справи по суті шляхом ухвалення вироку або іншого підсумкового рішення. У судовому розгляді найбільш повно і послідовно реалізуються всі засади кримінального провадження [49, с. 44].

Отже, судовий розгляд є специфічною процесуальною формою здійснення правосуддя.

За результатами судового розгляду може бути прийнято одне з таких рішень:

- 1) вирок (обвинувальний або виправдувальний);
- 2) про закриття кримінального провадження;
- 3) про застосування чи незастосування примусових заходів медичного характеру;
- 4) про застосування чи незастосування примусових заходів виховного характеру.

Провадження в апеляційній інстанції – це діяльність апеляційного суду, що відбувається у разі подання апеляції прокурором, підозрюваним, обвинуваченим, захисником або іншим визначеним КПК учасником кримінального провадження на вирок і ухвали суду першої інстанції.

Апеляційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції та не набрали законної сили, у зв'язку з поданою на них апеляційною скаргою.

За результатами такого перегляду суд апеляційної інстанції приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінює вирок або ухвалу;
- 3) скасовує вирок повністю чи частково та ухвалює новий вирок;
- 4) скасовує ухвалу повністю чи частково та ухвалює нову ухвалу;
- 5) скасовує вирок або ухвалу і закриває кримінальне провадження;
- 6) скасовує вирок або ухвалу і призначає новий розгляд у суді першої інстанції.

Певну специфіку підсумкових рішень має дана стадія за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди та за скаргою на ухвали слідчого судді (ст. 407 КПК) [3].

Провадження в касаційній інстанції – це діяльність суду касаційної інстанції, яка відбувається у разі подання касаційної скарги засудженим, виправданим, захисником, потерпілим, прокурором або іншим визначеним КПК учасником кримінального провадження на вирок і ухвали суду першої та апеляційної інстанцій.

Касаційне провадження – це стадія кримінального процесу, в якій суд касаційної інстанції переглядає судові рішення суду першої та апеляційної інстанції у зв'язку з поданою на них касаційною скаргою.

Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги має право:

- 1) залишити судові рішення без зміни, а касаційну скаргу – без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої чи апеляційної інстанції;
- 3) скасувати судові рішення і закрити кримінальне провадження;
- 4) змінити судові рішення.

Виконання судових рішень – це стадія кримінального процесу, в якій суд, що постановив рішення, вирішує усі питання, що виникають у зв'язку зі зверненням цього рішення до виконання, його фактичним виконанням, а у деяких випадках і після його виконання.

Стадія виконання судового рішення має завдання звернення до виконання вироку та ухвали суду з моменту набрання ними законної сили. На цій стадії вирішуються питання, які виникли під час звернення їх до виконання, а також які виникли в процесі виконання (дострокове звільнення, зміна режиму відбуття покарання, дострокове зняття судимості тощо).

Провадження у Верховному Суді України здійснюється в наступних випадках [3]:

- 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень (за винятком питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання);
- 2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень;
- 3) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України;

4) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Якщо Верховний Суд України установить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, є незаконним, він скасовує його повністю чи частково, змінює його і приймає нове судові рішення або ж направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Якщо судові рішення у справі переглядається з підстави, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 445 КПК, Верховний Суд України скасовує оскаржуване рішення повністю або частково і має право прийняти нове судові рішення або направити справу на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення (ст. 455 КПК).

Провадження за нововиявленими обставинами – це стадія кримінального процесу, в якій переглядаються судові рішення, що набрали законної сили у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Провадження за нововиявленими обставинами – це стадія кримінального процесу, в якій судові рішення, яке набрало законної сили, переглядається у зв'язку з нововиявленими обставинами, тобто такими обставинами, які не були відомі суду на час судового розгляду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути (ст. 459 КПК). Такими обставинами, зокрема, визнаються штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок; зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження та ін. [29, с. 8].

За наслідками такого провадження суд вправі скасувати вирок чи ухвалу і прийняти новий вирок чи ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення.

Проте, варто зазначити, що кримінальний процес не завжди проходить усі ці стадії. Він може завершитися, наприклад, в стадії досудового розслідування (підготовчого провадження) шляхом прийняття рішення про закриття кримінального провадження; у разі неподання апеляційних і касаційних скарг будуть відсутні стадії апеляційного та касаційного провадження; у разі відсутності підстав для провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими обставинами – будуть відсутні і ці стадії.

Система кримінального процесу також включає:

1) особливі порядки у суді першої інстанції: а) спрощене провадження щодо кримінальних проступків; б) провадження в суді присяжних;

2) особливі порядки кримінального провадження: а) кримінальні провадження на підставі угод; б) у формі приватного обвинувачення; в) щодо окремої категорії осіб; г) щодо неповнолітніх; г) щодо застосування примусових заходів медичного характеру; д) яке містить відомості, що становлять державну таємницю; е) на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованому в Україні.

2.3. Процесуальні провадження, як елемент системи кримінального процесу

Поняття кримінального процесуального провадження і його дослідження має фундаментальне значення для характеристики системи кримінального

процесу і диференціації кримінальної процесуальної форми, що відіграє важливу роль у доктринальному та прикладному аспектах.

Провадження – це система взаємопов’язаних і взаємозумовлених процесуальних дій у межах кримінальної процесуальної форми, що утворюють певну сукупність процесуальних відносин та спрямовані на виконання єдиного завдання [31, с. 7].

Термін «провадження» вживається в КПК досить часто й щодо різних за сутністю кримінально-процесуальних процедур. Зокрема, у ньому визначено: а) про провадження як загалом (тобто по суті чинний КПК вживає цей термін як синонім кримінального процесу чи кримінального судочинства (ст. 2 КПК)); б) так і про провадження як структурні елементи кримінального судочинства, об’єднані єдиним завданням (наприклад, судове провадження у першій інстанції (Розділ 4 КПК) чи судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ 5 КПК)), чи в) про провадження, які виділяються з інших проваджень (тобто є, у свою чергу, його структурними елементами) та перед якими стоять конкретніші завдання (наприклад, судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ 5 КПК) включає в себе провадження в суді апеляційної інстанції (гл. 31), провадження в суді касаційної інстанції (гл. 32), провадження у Верховному Суді України (гл. 33), провадження за нововиявленими обставинами (гл. 34)). Більше того, розробники КПК відмовилися від терміна «кримінальна справа» на досудовому розслідуванні. У вказаному контексті професор В. С. Зеленецький зазначав, що кримінальна справа – це сукупність певних процесуальних документів і ніякого провадження в ній здійснюватися не може) й замість нього оперують терміном «кримінальне провадження» (у розумінні здійснення розслідування конкретного правопорушення).

Разом з тим, на підставі аналізу норм чинного КПК можемо побачити, що термін «провадження» вживається й відносно певних етапів його руху, які включають у себе комплекс процесуальних дій, об’єднаних найближчим завданням, й традиційно йменуються в юридичній літературі стадіями

кримінального процесу (наприклад, стадія з провадження в суді апеляційної інстанції чи стадія з провадження в суді касаційної інстанції).

Ще одним результатом аналізу чинного КПК щодо оперування законодавцем терміном «провадження» можна виділити те, що в певних стадіях кримінального процесу закон виділяє окремі провадження (наприклад, гл. 30 КПК передбачає два особливі порядки провадження в суді першої інстанції: спрощене провадження щодо кримінальних проступків і провадження в суді присяжних) [57, с. 123].

Крім цього, на підставі аналізу норм чинного КПК можна зробити висновок, що у свою чергу окремі провадження є одночасно й певними етапами руху кримінальної справи, що включають в себе комплекс процесуальних дій, які об'єднані найближчим завданням, і йменуються в юридичній літературі стадіями кримінального процесу (наприклад, стадія з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції чи стадія з перегляду судових рішень у суді касаційної інстанції). У певних же стадіях кримінального процесу закон виділяє також й окремі провадження (наприклад, гл. 30 КПК передбачає два особливі порядки провадження в суді першої інстанції: спрощене провадження щодо кримінальних проступків і провадження в суді присяжних).

За результатами аналізу КПК України до проваджень можна віднести (маються на увазі провадження в загальному сенсі цього слова як певні частини кримінального судочинства):

- 1) досудове провадження (Розділ 3 КПК);
- 2) судове провадження у першій інстанції (Розділ 4 КПК);
- 3) судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ 5 КПК);
- 4) провадження щодо виконання судових рішень (Розділ 8);
- 5) особливі порядки кримінального провадження (Розділ 6);
- 6) провадження щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження (Розділ 7);
- 7) провадження щодо міжнародного співробітництва (Розділ 9).

Загальні засади кримінального провадження – це закріплені в нормах права фундаментальні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального провадження, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес [22, с. 291].

Загальні засади як керівні положення кримінального провадження є:

- 1) гарантією правосуддя;
- 2) гарантією дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) підґрунтям для тлумачення норм кримінального процесуального права та подолання прогалин у правовому регулюванні кримінальних процесуальних правовідносин (ч. 6 ст. 9 КПК);
- 4) гарантією постановлення законних й обґрунтованих рішень;
- 5) синхронізаторами всієї системи норм кримінального процесуального права, що забезпечують узгодженість кримінальних процесуальних інститутів та єдність процесуальної форми;
- 6) основою й вихідними положеннями для вдосконалення окремих кримінальних процесуальних інститутів і норм права, розвитку процесуальної форми, подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Незважаючи на те, що основні засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою та обумовлюють одна одну, утворюючи певну систему (ст. 7 КПК), їх, як правило, класифікують залежно від поширюваності стосовно галузей права на: 1) загальноправові; 2) загальнопроцесуальні; 3) кримінальні процесуальні.

Загально-правові засади закріплені як у Конституції України, так і відображені в галузевому законодавстві, їх дія поширюється на всі галузі права. До них належать: 1) верховенство права; 2) законність; 3) повага до людської гідності; 4) забезпечення права на свободу та особисту

недоторканність; 5) недоторканність житла чи іншого володіння особи; б)таємниця спілкування; 7) невтручання у приватне життя; 8) недоторканність права власності; 9) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень.

До загально-процесуальних (міжгалузевих) відносять ті засади, що діють у декількох галузях процесуального права та закріплюють фундаментальні положення становища особи, забезпечують законність і ефективність процесуальних процедур. До них можна віднести: 1) рівність перед законом і судом; 2) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 3) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 4) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 5) диспозитивність; 6) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумність строків; 8) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [23, с. 70].

Кримінальні процесуальні (або галузеві) засади діють лише в межах кримінального провадження. До них відносяться: 1) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 2) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 3) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 4) забезпечення права на захист; 5) публічність.

Правовий зміст принципу верховенства права закріплено в ст. 8 КПК, згідно з положеннями якої людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Виділяють такі складові верховенства права: 1) доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); 2) вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; 3) рівність перед законом; 4) влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; 5) права людини повинні бути захищені; 6) повинні бути наявні засоби для

врегулювання спорів без невиправданих витрат та відстрочок; 7) наявність справедливого суду; 8) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права.

Обов'язковими елементами верховенства права є: 1) законність, у тому числі прозорий, під звітний і демократичний процес прийняття законодавства; 2) правова визначеність; 3) заборона на свавілля; 4) доступ до правосуддя, забезпечений незалежними та неупередженими судами; 5) дотримання прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом.

Гарантією реалізації принципу верховенства права є закріплення в нормативних актах чітких правил і процедур здійснення кримінального провадження. Недодержання процесуальної форми діяльності у кримінальному судочинстві тягне за собою негативні наслідки для посадових осіб – представників держави і зумовлює застосування санкцій відновлювального характеру [24].

Засада законності у кримінальному провадженні закріплена у ст. 9 КПК та передбачає, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВР України, вимог інших актів законодавства.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову

оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Всебічність дослідження обставин у кримінальному провадженні означає, по-перше, висунення і дослідження всіх реально можливих версій щодо характеру події, що має ознаки кримінального правопорушення, винуватість особи; по-друге, встановлення і перевірку як обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують і обтяжують його покарання.

Повнота дослідження кримінального провадження означає встановлення всього кола фактичних обставин, що можуть суттєво вплинути на рішення у кримінальному провадженні; використання такої сукупності доказів, яка обґрунтовує зроблені висновки як такі, що не залишають місця сумнівам.

Неупередженість означає пізнання органами, що ведуть процес, обставин кримінального провадження у точній відповідності з дійсністю, неупередженість їх у збиранні, перевірці та оцінці доказів, безсторонність щодо всіх учасників процесу та інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Обов'язок надати доказам належну правову оцінку за правилами ч. 1 ст. 94 КПК та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень покладається на прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого.

Оскільки КПК є законодавчим актом, спеціально призначеним для врегулювання порядку кримінального провадження, то в цій сфері він має пріоритет відносно інших законів і тим більше інших нормативно-правових актів. Тобто закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК [52, с. 55].

У разі, якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана ВР України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України, оскільки відповідно до ч. 1 ст.

9 Конституції та ч. 2 ст. 1 КПК міжнародні договори є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, оскільки рішення ЄСПЛ як джерело права відповідно до ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. а) містять правові позиції, що мають нормативний характер; б) дають тлумачення КЗПЛ та Протоколів до неї; в) мають правозастосовний характер з конкретної справи.

У випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК.

Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження врегульовано ст. 10 КПК. Не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [61, с. 112].

Рівність учасників кримінального провадження перед законом та судом означає: 1) наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у процесі; 2) єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав; 3) покладення на суд обов'язку не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому учаснику кримінального провадження.

За обмеження у процесуальних правах залежно від расової і національної ознак встановлена кримінальна відповідальність (ст. 161 КК).

У випадках і порядку, передбачених КПК, певні категорії осіб під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. Наприклад, обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо)

не здатні повною мірою реалізувати свої права (ст. 52 КПК); особливий порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб (ст. 480 КПК) тощо. Разом з цим, закріплення таких гарантій не можна розглядати як порушення засади рівності перед законом і судом, адже необхідність їх існування викликана особливостями правового статусу осіб, щодо яких вони передбачені [6, с. 126].

Повага до людської гідності як засада кримінального провадження закріплена у ст. 11 КПК, відповідно до якої під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи.

Окреслена засада покликана забезпечити повагу не лише до людської гідності, а й до прав та свобод кожної особи, тобто до певних можливостей людини, необхідних для задоволення потреб її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, котрі об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними й рівними для всіх людей.

У кримінальному провадженні неприпустимі будь-які прояви катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, погрози застосування такого поводження, утримування особи у принизливих умовах, примушування до дій, що принижують людську гідність [6, с. 127].

Невід'ємною складовою цієї засади є право кожного захищати всіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Під засобами захисту слід розуміти право особи на всі форми оскарження рішень, дій та бездіяльності посадових осіб, які здійснюють провадження, право звернення до суду, органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій. Зокрема, рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування можуть бути оскаржені особою відповідно

до вимог гл. 26 КПК; судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (гл. 31 КПК); вироки та інші рішення після їх перегляду в апеляційному порядку, а також визначені в законі рішення суду апеляційної інстанції також можуть бути оскаржені в касаційному порядку (гл. 32 КПК). Відповідно до Конституції України кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (частини 3, 4 ст. 55).

Засада забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час кримінального провадження закріплена у ст. 12 КПК та передбачає таке.

Під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК [22, с. 292].

Разом з тим, з метою реалізації завдань кримінального провадження можуть мати місце обмеження права на свободу та особисту недоторканність: затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК); застосування до підозрюваного, обвинуваченого таких запобіжних заходів, як домашній арешт (ст. 181 КПК) та тримання під вартою (ст. 183 КПК); примусове поміщення особи до лікувального закладу для проведення стаціонарної медичної чи психіатричної експертизи (ч. 2 ст. 197, ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК); тримання особи під вартою в Україні, коли є рішення компетентного органу іноземної держави про взяття її під варту або призначення їй покарання у виді позбавлення волі, якщо ця особа транзитно

перевозиться територією України або тимчасово видана в Україну (ст. 580 КПК) тощо.

КПК передбачає й певні гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. Так, тримання під вартою як винятковий запобіжний захід може бути застосований лише у випадку, коли прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти негативній поведінці особи.

Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання.

Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою [32, с. 240].

Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК. Кожен, хто понад строк, передбачений КПК, тримається під вартою або позбавлений свободи в інший спосіб, має бути негайно звільнений.

Висновки до розділу 2

Отже, на сьогоднішній день діє новий кримінальний процесуальний закон, який, неминуче, реформується часом, відбуваються зміни і в його складовій – стадіях кримінального провадження. Слід визнати існування стадій досудового провадження протягом всього періоду існування кримінального процесу. Вони змінювались, збільшувались, реформувались, але існували. На сьогодні є реальна потреба в законодавчому закріпленні поняття стадій кримінального провадження з метою уникнення правозастосовної плутанини в сфері кримінальної юстиції, яка існує на сьогодні та яка детально спостерігається на межі дослідчої та досудової стадій в частині судового оскарження.

Безпосередньо КПК передбачає вісім стадій кримінального процесу:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції;
- 5) провадження в суді касаційної інстанції;
- 6) виконання судових рішень;
- 7) провадження у ВСУ;
- 8) провадження за нововиявленими обставинами.

Термін «кримінальне провадження» використовується чинним кримінальним процесуальним законом в трьох значеннях: кримінальний процес загалом; кримінальна процесуальна діяльність; провадження за конкретним правопорушенням. У той же час з точки зору теорії кримінального процесу, таке визначення є дещо спірним хоча б із того погляду, що кримінальне провадження, якщо звернутися до його стадійної структури, не завершується на стадії судового провадження, а його завершальним етапом є виконання вироку чи ухвали суду.

РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

3.1. Співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за ознаками, як серії процесуальних дій

Кримінальний процес є концептуальною системою, оскільки являє собою теорію про будову дійсності. У зв'язку з цим указані особливості будови структур цілком правомірно застосувати і до особливостей співвідношення елементів структури кримінального процесу: проваджень і стадій [56, с. 358].

Досліджуючи структуру кримінального процесу, варто виділити ключові його елементи, якими є стадії та кримінальні процесуальні провадження.

На підставі цього слід вважати, що поняття «провадження» і «стадія» співвідносяться між собою як якісні статична і динамічна характеристики процесу відповідно, які можуть взаємно перетинатися, характеризувати, але не вичерпувати одне одного.

У теорії права досить давно обґрунтована доцільність виокремлення у будь-якому юридичному процесі такої структуроутворюючої ланки, як процесуальне провадження. Це поняття використовується і в тексті кримінального процесуального закону, і в процесуальній літературі, але інтерпретується по-різному. Даючи визначення кримінального провадження у п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України [3], законодавець під ним розуміє досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з вчиненням діяння, яке передбачене законом України про кримінальну відповідальність.

Водно час з погляду теорії кримінального процесу таке визначення є дещо спірним, хоча б тому, що кримінальне провадження, якщо звернутися до його стадійної структури, не завершується на стадії судового провадження, а його завершальним етапом є виконання вироку чи ухвали суду. Відповідно зміст поняття «кримінальне процесуальне провадження» та

визначення його ознак потребують уточнення, що актуалізується у зв'язку з тим, що кримінальне провадження у сенсі кримінального процесу є системоутворюючим поняттям, до якого входять окремі процесуальні провадження, що співвідносяться між собою у певному порядку, мають різну процесуальну форму і характеризуються власними завданнями, для вирішення яких вони передбачені законодавцем.

Як зазначав В. Горшенъов, для одних авторів процесуальне провадження – це діяльність уповноважених органів держави, що забезпечує реалізацію окремих правовідносин, яка об'єктивно вимагає процесуального регулювання і спрямована на досягнення юридичного результату шляхом застосування відповідної правової норми [62, с. 88].

Для решти вчених процесуальне провадження є послідовно здійснюваною серією процесуальних дій, хоча ці автори, як вважає В. Горшенъов, невиправдано ототожнюють сукупність таких дій зі стадіями процесу.

На його думку, процесуальне провадження — це головний елемент юридичного процесу, що являє собою системне утворення, комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених процесуальних дій, які:

а) утворюють певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняються предметною характеристикою і пов'язаністю з відповідними матеріальними правовідносинами;

б) потребують встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних розглянутої юридичної справи;

в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах – документах.

Таким чином, квінтесенцією цієї позиції є те, що процесуальне провадження об'єднує три органічно пов'язані компоненти: процесуальні правовідносини, які пов'язані з матеріальними; процесуальне доказування; процесуальні акти-документи.

Процесуальні правовідносини, які утворюють зміст окремого процесуального провадження, не завжди пов'язані з матеріальними правовідносинами, а можуть бути похідними від інших процесуальних відносин, маючи при цьому власну предметну характеристику, що й зумовлює необхідність специфіки правового регулювання. Так, зокрема, провадження у слідчого судді щодо надання ним дозволу на проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється у зв'язку з процесуальними відносинами, які пов'язані з основним кримінальним провадженням по розслідуванню кримінального правопорушення. Такі процесуальні правовідносини спрямовані на забезпечення належної процедури досудового розслідування, а їх специфіка обумовлює необхідність здійснення окремого процесуального провадження.

Аналіз і синтез наукових підходів до визначення сутнісних ознак кримінального процесуального провадження, які наявні у загальнотеоретичній та кримінальній процесуальній літературі, дозволяє констатувати, що до таких, які відображають юридичну сутність цього поняття і дають змогу відмежувати його від інших споріднених понять, зокрема, стадій кримінального процесу, слід віднести [73, с. 262]:

1) комплексний відносно автономний характер провадження являє собою сукупність взаємопов'язаних процесуальних дій, спрямованих на вирішення конкретного завдання;

2) особливий предмет провадження (такі дії здійснюються з приводу процесуальних правовідносин, що відрізняються предметною характеристикою);

3) специфіку способів здійснення процесуальної діяльності у межах провадження, що обумовлюється специфікою процесуальних відносин і процесуальних дій;

4) наявність процесуальних актів, які притаманні конкретному провадженню, забезпечують вирішення його завдань, і у яких формалізуються отримані процесуальні результати;

5) багато суб'єктність провадження полягає у тому, що, на відміну від інших структурних компонентів системи кримінального процесу, зокрема, його стадій, кримінальний процес у межах окремого провадження завжди здійснюється не одним повноважним суб'єктом, а декількома, які діють у публічних інтересах з метою вирішення завдань кримінального провадження;

б) полістадійність провадження (кожне процесуальне провадження має дві або більше стадій). Якщо сукупність процесуальних дій утворює зміст лише однієї стадії, вона не може характеризуватися як процесуальне провадження, адже за своїм обсягом останнє є значно ширшим поняттям, яке не можна змішувати із поняттям стадії.

Отже, можна сформулювати дефініцію кримінального процесуального провадження як цілісної відносно автономної полістадійної частини кримінального процесу, що об'єднує комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які, будучи спрямованими на вирішення загальних завдань кримінального провадження через досягнення конкретного правового результату, здійснюються уповноваженими суб'єктами з приводу процесуальних відносин (можуть бути як пов'язані, так і не пов'язані з матеріально-правовими відносинами), що відрізняються предметною характеристикою, в особливому процесуальному порядку, результати яких формалізуються у відповідних процесуальних рішеннях.

Традиційно в науковій літературі система кримінального процесу визначається як сукупність стадій, що послідовно змінюють одна одну. Втім, ця точка зору, хоча і нині домінує, однак не є єдиною. Більш того, уявлення про систему кримінального процесу як сукупність його стадій не дозволяє охопити все різноманіття кримінальної процесуальної діяльності.

У сучасній науковій літературі систему кримінального процесу як сукупність окремих проваджень свого часу досить вдало визначив В.Зеленецький [19, с. 19].

Науковець зазначив, що системний характер кримінального процесу зумовлено його статичною та функціональною цілісністю, взаємозв'язком і

взаємообумовленістю всіх його елементів, єдність, специфіка і закономірність зв'язку яких утворюють систему кримінального процесу. Загальну структуру останнього він визначив як сукупність трьох відносно самостійних видів процесів – дослідчого, полістадійного, який утворювався дев'ятьма стадіями, та сумарного (скороченого). При цьому автор запропонував шестирівневу структуру, яка складається із трьох вказаних процесів, стадій, етапів, процесуальних дій, елементарних процесуальних актів, «квантів» процесуальних дій.

Звернувшись до цього питання значно пізніше, Л. Лобойко вдало розглянув його у контексті дії засади диспозитивності, в результаті чого дійшов обґрунтованого висновку про те, що перегляд судових рішень в апеляційному, касаційному та виключному порядку не може розглядатися як стадії кримінального процесу, а є самостійними провадженнями. Як аргументи на користь цієї позиції автор вказав такі:

- ці провадження ініціюються винятково за волевиявленням певної особи, тобто на підставі диспозитивної вимоги на відміну від стадій, які здійснюються в результаті дії публічності як засади кримінального процесу;

- на відміну від стадій, під час цих проваджень не здійснюється «рух» справи, адже предметом діяльності суду є лише дослідження тих обставин, які вказані у скарзі;

- у полістадійному процесі кожна стадія закінчується прийняттям рішення, яким вона трансформується в іншу стадію, а в апеляційному, касаційному та виключному провадженнях рішення, які б трансформували одну стадію в іншу, не приймаються [33, с. 64].

Вказані наукові позиції найбільш точно відображають структуру кримінального процесу і дозволяють уявити її як систему, що має декілька рівнів – горизонтальний і вертикальний. Найбільшими за обсягом структурними утвореннями кримінального процесу є процесуальні провадження, які, як зазначалося вище, включають дві або більше стадій, що, в свою чергу, можуть мати окремі етапи. Кожен з етапів складається із

певних процесуальних дій (слідчих, інших процесуальних), які, як зазначив В. Зеленецький у названій вище праці, також мають свою структуру, тобто складаються із взаємопов'язаних дій, в основі яких лежать елементарні дії («кванти» процесуальної дії, наприклад, виготовлення повістки, спрямування її одержувачу тощо) [19, с. 19].

У цьому контексті необхідно чітко розмежувати процесуальні провадження і стадії, що надасть змогу адекватно визначити систему кримінального процесу.

Отже, провадження і стадії – це, зрештою, єдине явище, але взяте зі своєї статичної, чи «змістовної», сторони (провадження як елемент «функціональної послідовності») або динамічної, чи формальної, сторонни (стадія як елемент «логічної послідовності»). Інакше кажучи, і провадження, і стадії – це фактично єдине явище – частина процесу, але яке досліджується з різних ракурсів, або це дві сторони одного явища.

3.2. Співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за змістом та обсягом

Предметом дослідження кримінально-процесуальної науки є кримінально-процесуальне право, практика його застосування, а метою – вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна. Кримінальний процес як навчальна дисципліна – частина теорії кримінального процесу, яку вивчають у вищих навчальних закладах юридичного профілю. Предметом вивчення дисципліни є кримінально-процесуальне законодавство та практика його застосування, а також наука кримінального процесу.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна належить до фундаментальних, нормативних, обов'язкових, професійно орієнтованих юридичних дисциплін і посідає провідне місце в професійній підготовці

юристів і правоохоронців. Навчальна дисципліна «Кримінальний процес» ґрунтується на положеннях кримінально-процесуального права, практики його застосування і науки кримінального процесу. Вона вивчає діюче кримінально-процесуальне законодавство, процесуальну діяльність і процесуальні правовідносини, теорію й історію кримінального процесу.

Під формою кримінального процесу традиційно розуміють його структуру (загалом та окремих його стадій), організацію, котрими визначаються джерело виникнення, розвиток цього процесу, правове положення його суб'єктів [38, с. 112].

На форму кримінального процесу впливають такі чинники, як державно-політичний режим, у тому числі державна політика у галузі кримінального судочинства, а також рівень правової культури суспільства.

Для сучасного вітчизняного кримінального судочинства характерними є змагальна побудова судового провадження з наданням сторонам обвинувачення та захисту рівних прав і можливостей у судовому засіданні. При цьому досудове розслідування є суто формалізованим з наявністю деяких ознак розшукового кримінального процесу.

Для того, щоб досягнути певного результату під час здійснення будь-якої, у тому числі кримінально-процесуальної діяльності, необхідно вирішити ряд питань (завдань). Саме завдання, поставлені перед кримінальним судочинством, обумовлюють досягнення його цілей.

Завдання кримінального провадження сформульовано в ст. 2 КПК. Ними є:

- 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне

правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Перелічені завдання кримінального провадження є загальними для всіх його стадій. Водночас кожна стадія має і свої спеціальні безпосередні завдання. Виконання всіх цих завдань покладено на державні органи та посадових осіб, які ведуть процес.

За своїм змістом та обсягом провадження і стадія є складними та поліструктурними, що свідчить про наявність у них спільних рис. Водночас звернення до аналізу їх сутнісних ознак дозволяє дійти висновку про можливість і необхідність розмежування цих понять [60, с. 61].

Характеризуючи стадію порушення кримінальної справи, відомі вчені Н. Жогін і Ф. Фаткуллін виокремлювали такі ознаки стадії:

- 1) цей етап процесу є неминучою частиною, якщо тільки інше не передбачено в законі;
- 2) самостійним, але підпорядкованим загальній меті процесуальним завданням, невиконання якого перешкоджає подальшому розвитку процесу;
- 3) специфічними процесуальними діями і відповідними правовими відносинами;
- 4) особливим положенням суб'єктів, які ведуть процес на певному етапі провадження у справі;
- 5) процесуальною формою та умовами провадження у справі;
- 6) підсумковим процесуальним актом, у якому суб'єкти, що ведуть процес, викладають своє рішення і вказують на подальший хід справи.

Необхідно зазначити, що незважаючи на наявність чисельних визначень стадії кримінального процесу як у навчальній, так і науковій літературі, ми звернулися до позиції цих науковців у зв'язку з тим, що на відміну від

багатьох наявних точок зору саме вони зазначили таку сутнісну ознаку стадії, як те, що цей етап є неминучою частиною процесу, якщо інше не передбачено в законі.

Порівняння вказаних ознак процесуального провадження і стадії кримінального процесу дає змогу зробити висновок, що такі з них, як наявність предметної специфіки правових відносин, особливостей порядку та способів здійснення процесуальних дій, підсумкового процесуального акта притаманні обом вказаним структурним компонентам кримінального провадження. Утім, на відміну від стадії, процесуальне провадження характеризується певним ступенем автономності в системі кримінального процесу, що полягає у відсутності його імперативного зв'язку з іншими процесуальними провадженнями. Також за своїм обсягом та структурою процесуальне провадження є більш широким поняттям, оскільки до його структури входять всі вказані вище елементи системи кримінального процесу – стадії, етапи стадій, процесуальні дії та елементарні процесуальні акти.

Екстраполюючи цей підхід до аналізу КПК України в аспекті з'ясування системи кримінального провадження, можна дійти висновку, що її утворюють процесуальні провадження, структуру яких утворюють певні стадії. КПК України використовує поняття «кримінальне провадження», яке, як зазначалося вище, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 означає досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [74, с. 7].

Судове провадження, на підставі змісту КПК України, включає судове провадження у першій інстанції та судове провадження з перегляду судових рішень. У зв'язку з цим виникає питання стосовно критеріїв, за якими законодавець визначив систему кримінального провадження, а також можливості виокремлення досудового провадження та інших самостійних проваджень, які в законі не визначені законодавцем як провадження.

Отже, використання того чи іншого елемента структури кримінального процесу залежить від необхідності в конкретній ситуації дати статичну чи динамічну характеристику певної частини процесу. Хоча не виключається, що в окремих випадках урегулювання певної частини процесу можуть використовуватися обидві статико-динамічні характеристики процесу, інколи навіть й одномоментно. Такий підхід дає можливість стверджувати, що поняття, які аналізуються, є універсальними і можуть становити внутрішні елементи один одного.

На підставі аналізу чинного КПК та практики його застосування вважаємо, що термін «провадження» як статична (змістовна) характеристика процесу може вживатися як щодо всього кримінального процесу (наприклад, ст. 2 КПК), так і певної його частини в рамках кримінального процесу загалом (наприклад, судове провадження у першій інстанції (Розділ IV КПК), навіть, якщо це не закріплено законодавчо, наприклад, досудове провадження) або в рамках іншого провадження (наприклад, спрощене провадження щодо кримінальних проступків чи провадження в суді присяжних (гл. 30 КПК)).

Більше того, термін «провадження» цілком правомірно може вживатися й у разі необхідності відобразити не динамічну (послідовність), а статичну якість (зміст) тієї частини процесу, яка традиційно є його стадією (наприклад, провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції). Хоча з позиції послідовно змінюючих один одного етапів процесу – це не що інше, як його стадії. Тут варто зауважити, що інколи провадження не може виступати як стадія процесу. Це означає, що описана, наприклад, у законодавстві статична (змістовна) визначеність процедури зовсім не має відношення до динамічного (періодичного або часового) поділу процесу (так, кримінальні провадження у формі приватного та публічного обвинувачення не чергують, а практично виключають одне одного).

Спостерігати в рамках одного правового явища «внутрішнє» використання досліджуваної термінології можемо й при аналізі не лише

категорії «провадження», а й категорії «стадія» кримінального процесу. Приміром, як законодавець, так і правозастосовник використовують поняття стадії притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ст. 3 КПК) – що само по собі означає внутрішню стадію досудового розслідування, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Таке терміновживання цілком допустиме, хоча для уникнення непорозумінь, можливо, доцільніше в таких випадках було б оперувати іншим терміном (наприклад, «етап певної стадії») [55].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування є стадією кримінального провадження, що починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таким чином, законодавець чітко окреслив часові межі цієї стадії – від моменту внесення відомостей до ЄРДР до ухвалення підсумкового для цієї стадії процесуального рішення. Утім, внесенню відомостей до ЄРДР передують й інші процесуальні дії. Зважаючи на системне тлумачення норм КПК України, до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР слідчим, прокурором може бути проведено огляд місця події (ст. 214 КПК України), законне затримання особи і затримання уповноваженою службовою особою при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, а також безпосередньо після його вчинення (статті 207 і 208 КПК України) тощо.

Отже, як впливає зі сказаного, до внесення відомостей до ЄРДР, з моменту чого починається досудове розслідування як стадія кримінального провадження, у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення чи запобіганням його вчиненню можуть здійснюватися певні процесуальні дії,

які структурно входять до системи кримінального провадження й утворюють зміст окремої його стадії, що передує досудовому розслідуванню.

Щодо цього слушною є думка Д. Філіна, який цей етап кримінального провадження розглядає як стадію отримання інформації про кримінальне правопорушення і вирішення питання про її реєстрацію в ЄРДР.

Діяльність слідчого і прокурора на цьому етапі є кримінальною процесуальною, оскільки вона врегульована нормами КПК України.

У науці кримінального процесу висловлено думку про необхідність виокремлення структурної частини кримінального процесу – досудового провадження, до якого мають бути віднесені вказані стадії отримання інформації про кримінальне правопорушення і досудове розслідування, а також провадження у слідчого судді, що складається із двох процедур: процедури, що забезпечує законність правообмеження, і судового контролю.

Отримання інформації про кримінальне правопорушення та досудове розслідування не можуть розглядатись як складові окремого досудового провадження, оскільки за умови постановлення наприкінці досудового розслідування вказаних у законі процесуальних рішень, неминуче, в силу публічності як загальної засади кримінального провадження, наступає наступний етап кримінального судочинства – підготовче провадження, яке у сукупності з судовим розглядом є стадіями полі стадійного провадження, що, крім іншого, включає також і виконання судових рішень.

Таким чином, досудове провадження не може розглядатись як відносно автономна компонента кримінального процесу, оскільки логічна послідовність правозастосовного процесу на цьому не завершується, а, навпаки, природно передбачає його продовження, яке пов'язане із забезпеченням фундаментального права кожного на справедливий суд. Зважаючи на це, вбачається цілком правильною позиція українського законодавця, який у КПК України не виокремив досудового провадження. Виокремлення досудового провадження має рацію не у зв'язку з характеристикою системи кримінального процесу, а з метою з'ясування його

сутнісних особливостей, що стосуються його нормативної моделі, правового статусу суб'єктів на етапі кримінального провадження, процесуальних рішень та способів доказування тощо [24].

Отже, первісним системним утворенням у структурі кримінального процесу є поліструктурне провадження, що включає п'ять стадій – отримання інформації про кримінальне правопорушення, досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд і виконання судових рішень. Всі вказані стадії цього провадження перебувають між собою у функціонально-часовому зв'язку і спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження, які закріплено у ст. 2 КПК України. Крім зазначеного провадження, предметом якого є дослідження всіх обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, до системи кримінального процесу входять також окремі провадження з перегляду судових рішень – апеляційне та касаційне провадження, провадження за нововиявленими обставинами та провадження у Верховному Суді України. Оскільки всі вони пов'язані з переглядом судових рішень, законодавець логічно об'єднав їх в одному розділі КПК України. Утім, таке об'єднання необхідно розглядати як засіб законодавчої техніки, що відображає логіко-структурну побудову змісту закону.

Кожне із вказаних проваджень є відносно самостійним (автономним) структурним утворенням кримінального процесу, що за своїми сутнісними ознаками цілком відповідає поняттю процесуального провадження.

В основі зазначених процесуальних проваджень лежать правові відносини, які пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, у зв'язку з чим їх слід розглядати як спосіб реалізації норми кримінального права. Вони мають єдину мету доказування – встановлення обставин, які відповідно до ст. 91 КПК України підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Також саме у межах цих проваджень вирішуються основні питання кримінального провадження.

Водночас необхідно зазначити, що характеристика системи кримінального процесу наявністю в ньому основних проваджень не вичерпується. До неї також включаються окремі провадження, в основі яких правові відносини, що мають іншу спрямованість і безпосередньо не пов'язані з тими, які виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення.

На думку Н. С. Манової, рух справи означає не тільки його просування по стадіях, а й перехід з одного якісного стану в інший, що опосередковується таким комплексним утворенням, як провадження. Тобто цей автор вважає, що стадія – це кількісна, а провадження – якісна характеристика процесу [38, с. 114].

Чіткіше і теоретично обґрунтованіше щодо визначення сутності та співвідношення досліджуваних понять висловився у своїй дисертації І.М. Погрібний. На його думку, «...процесуальні провадження відображають предметну характеристику процесу і є визначальним елементом у його структурі. Процесуальні стадії являють собою динамічну характеристику процесу...».

Враховуючи вищенаведене, поняття «провадження» і «стадія» – це філософськи та теоретично обґрунтована категоріальна пара, яка призначена для характеристики кримінального процесу в його статичі (зі змістового або предметного боку) або динаміці (з боку логічної послідовності). Зазначені поняття є взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими і не вичерпують одне одного.

Якщо стадії кримінального провадження є його «горизонтальним» зрізом, то кримінальні процесуальні провадження – «вертикальним».

Як було вказано вище, на думку В.М. Горшеньова, для одних авторів процесуальне провадження – це діяльність уповноважених органів держави, що забезпечує реалізацію окремих правовідносин, яка об'єктивно вимагає процесуального регулювання і спрямована на досягнення юридичного результату шляхом застосування відповідної правової норми. Для інших

учених процесуальне провадження є послідовно здійснюваною серією процесуальних дій, хоча ця група вчених, як вважає В. М. Горшеньов, не виправдано ототожнює сукупність таких дій зі стадіями процесу.

На думку В. М. Горшеньова, процесуальне провадження – це головний елемент юридичного процесу, що являє собою системне утворення, комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених процесуальних дій, які:

а) утворюють певну сукупність процесуальних правовідносин, що відрізняються предметною характеристикою і пов'язаністю з відповідними матеріальними правовідносинами;

б) викликають потреби встановлення, доведення, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних розглянутої юридичної справи;

в) обумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах-документах.

Сукупність правових відносин і процесуальних дій, що становлять зміст процесуального провадження, характеризується певною автономією, на що звертають увагу майже всі дослідники. Так, зокрема, Є. А. Мамай зазначає, що провадження – це або відокремлена, або структурна, але відносно самостійна частина юридичного процесу, що включає у себе кілька процедур та (або) окремих процесуальних дій, реалізація кожної з яких покладається на одного суб'єкта [37, с. 54]. Окремі процесуальні дії і процедури можуть включатися як структурні елементи до складу відповідної процедури або провадження, але можуть бути і відносно самостійними, виконуючи конкретне вузькоспрямоване завдання у складі юридичного процесу.

Відокремленість і самостійність процесуального провадження визнаються його характерною рисою М.А. Юркевичем. При цьому до ознак провадження автор відносить: наявність власної структури, тобто стадій; наявність спеціального завдання, на вирішення якого спрямоване провадження і яке порівняно із завданням стадії кримінального процесу має більш загальний характер; специфічні правові засоби, за допомогою яких

учасники провадження забезпечують вирішення загального завдання [73, с. 263].

У науці кримінального процесу проблема процесуальних проваджень ґрунтовно досліджена в роботах Ю.К. Якимовича, який кримінальне процесуальне провадження розглядає, по-перше, як певний вид кримінальної процесуальної діяльності; по-друге, як самостійний інститут кримінального процесуального права; по-третє, як ту частину кримінального процесуального законодавства, норми якої і регулюють цю діяльність у рамках самостійних кримінальних процесуальних проваджень.

До ознак кримінального процесуального провадження науковець відносить: наявність певної матеріально-правової бази, існування певного кола справ, які мають деякі суттєві особливості, що об'єктивно вимагають відмінностей порядку провадження по цих справах; комплексність, тобто наявність певних особливостей у діяльності органів, які здійснюють провадження, на всіх (або хоча б на деяких) стадіях кримінального процесу; наявність суттєвих відмінностей у порядку діяльності за певною категорією справ порівняно зі звичайним порядком судочинства. При цьому процесуальне провадження включає декілька стадій, кількість яких залежить від особливостей самого провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України [3] кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Незважаючи на дане визначення, законодавець термін «кримінальне провадження» використовує у різних аспектах. Так, у ст. 2 КПК України поняття «кримінальне провадження» вживається у загальному широкому значенні та позначає діяльнісну характеристику кримінального процесу. Інакше кажучи, кримінальний процес зведений до діяльності.

У Розділі IV (судове провадження у першій інстанції) та Розділі V (судове провадження з перегляду судових рішень) КПК України термін

«провадження» вживається як структурний елемент кримінального судочинства.

Водночас у КПК України також іде мова про провадження, які виокремлюються з інших проваджень, тобто є структурними елементами, перед яким стоять конкретні завдання. Наприклад, Розділ V «Судове провадження з перегляду судових рішень» КПК України складається з чотирьох глав: глави 31 «Провадження в суді апеляційної інстанції», глави 32 «Провадження в суді касаційної інстанції», глави 33 «Провадження у Верховному Суді України» та глави 34 «Провадження за нововиявленими обставинами».

Звідси випливає, що поняття «кримінальне процесуальне провадження», як правило, є ширшим від поняття «стадія кримінального провадження», має полістадійний характер. Однак є й винятки. Для прикладу, досудове провадження та провадження з виконання судових рішень, будучи кримінальними процесуальними провадженнями, вичерпуються однойменними стадіями кримінального процесу. Тобто термін «провадження» може вживатися й у разі необхідності для відображення не лише динамічної, а й статичної характеристики процесу, яка традиційно є його стадією, зокрема провадження в суді апеляційної інстанції, провадження в суді касаційної інстанції.

Крім того, кримінальне процесуальне провадження може бути складовим елементом окремо взятої стадії кримінального процесу або становити підвид провадження.

Висновки до розділу 3

Кримінальний процес є концептуальною системою, оскільки являє собою теорію про будову дійсності. У зв'язку з цим указані особливості будови структур цілком правомірно застосувати і до особливостей співвідношення елементів структури кримінального процесу: проваджень і стадій.

Досліджуючи структуру кримінального процесу, варто виділити ключові його елементи, якими є стадії та кримінальні процесуальні провадження.

Отже, внутрішню структуру кримінального (як і будь-якого іншого юридичного) процесу складають провадження і стадії, які по суті є єдиним явищем, але взятим зі своєї статичної, чи «змістовної», сторони (провадження) або динамічної, чи формальної, сторони (стадія). Тобто і провадження, і стадії – це фактично єдине явище – частина процесу, але яке досліджується з різних ракурсів, або, інакше кажучи, це різні сторони одного явища.

Поняття «провадження» може вживатися для позначення: а) всього кримінального процесу (наприклад, ст. 2 КПК України), б) утворень полістадійного характеру у межах системи кримінального процесу (зокрема, судове провадження у першій інстанції, провадження щодо неповнолітніх); в) стадії кримінального процесу (наприклад, підготовче провадження, касаційне провадження); г) виду діяльності у рамках стадії кримінального процесу (наприклад, провадження в суді присяжних); д) підвиду провадження (наприклад, письмове апеляційне провадження).

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті виконання роботи було досягнуто поставленої мети, а саме – вивчено у комплексі структуру кримінального процесу.

Поставлені для досягнення мети роботи завдання, а саме:

– провести аналіз загальнотеоретичних засад структури кримінального процесу (навести характеристику наукових підходів щодо поняття кримінального процесу; окреслити підходи до розуміння системи кримінального процесу та його внутрішньої структури);

– визначити структурні елементи системи кримінального процесу (охарактеризувати стадію, як елемент системи кримінального процесу: історичні витoki поділу кримінального процесу на стадії, їх ознаки; надати характеристика окремих стадій кримінального процесу; окреслити процесуальні провадження, як елемент системи кримінального процесу);

– провести співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень (дослідити особливості співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за ознаками, як серії процесуальних дій; окреслити співвідношення стадій кримінального процесу та кримінально-процесуальних проваджень за змістом та обсягом), було виконано у повному обсязі.

Загалом, на основі проведеного у дипломній роботі дослідження можна сформулювати наступні висновки.

1. Фактичний зміст процесуальних відносин – це реально здійснювані їх учасниками дії, спрямовані на реалізацію своїх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що визначаються інтересами у кримінальному провадженні (публічними чи приватними).

2. Поняття «кримінальний процес» використовується у кількох значеннях:

1) як особливий вид державної діяльності;

2) як окрема галузь права, тобто сукупність правових норм, які регулюють кримінальну процесуальну діяльність;

3) як галузь юридичної науки, яка становить систему понять, уявлень, поглядів та ідей, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення та розвитку;

4) як навчальна дисципліна.

Кримінальний процес – це врегульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність сторін, суду та інших учасників кримінального провадження, спрямована на вирішення його завдань.

Дефініційний вибір в остаточному підсумку полягає у співвідношенні категорії кримінального процесу з юридичними категоріями діяльності чи форми. Причому вони не є альтернативами, а є такими, що дають можливість визначити сутність кримінального процесу як із змістовної, так і з формальної сторони. Так, убачаючи під кримінальним процесом насамперед формальну впорядкованість існування права в усіх його проявах, під змістом необхідно розуміти сутність правовпорядкованої діяльності суб'єктів права, а також й іншого розвитку правовідносин, не пов'язаних із цілеспрямованою, вольовою діяльністю його суб'єктів.

3. У зв'язку з тим, що система стадій кримінального процесу визначається чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, системність кримінального процесу та кримінального процесуального права є взаємообумовленими. Тому несуперечливість та узгодженість стадій всередині системи кримінального процесу є необхідною умовою її ефективного функціонування.

Можна констатувати неоднозначність у поглядах вчених на сучасну систему стадій кримінального процесу, що, в свою чергу, обумовлює різне уявлення щодо структурної побудови всієї системи кримінального судочинства.

На сьогодні діє новий кримінальний процесуальний закон, який, неминуче, реформується часом, відбуваються зміни і в його складовій –

стадіях кримінального провадження. Слід визнати існування стадій досудового провадження протягом всього періоду існування кримінального процесу. Вони змінювались, збільшувались, реформувались, але існували. На сьогодні є реальна потреба в законодавчому закріпленні поняття стадій кримінального провадження з метою уникнення правозастосовної плутанини в сфері кримінальної юстиції, яка існує на сьогодні та яка детально спостерігається на межі дослідчої та досудової стадіях в частині судового оскарження.

Безпосередньо КПК передбачає вісім стадій кримінального процесу:

- 1) досудове розслідування;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд;
- 4) провадження в суді апеляційної інстанції;
- 5) провадження в суді касаційної інстанції;
- 6) виконання судових рішень;
- 7) провадження у ВСУ;
- 8) провадження за нововиявленими обставинами.

4. Термін «кримінальне провадження» використовується чинним кримінальним процесуальним законом в трьох значеннях: кримінальний процес загалом; кримінальна процесуальна діяльність; провадження за конкретним правопорушенням. У той же час з точки зору теорії кримінального процесу, таке визначення є дещо спірним хоча б із того погляду, що кримінальне провадження, якщо звернутися до його стадійної структури, не завершується на стадії судового провадження, а його завершальним етапом є виконання вироку чи ухвали суду.

5. Кримінальний процес є концептуальною системою, оскільки являє собою теорію про будову дійсності. У зв'язку з цим указані особливості будови структур цілком правомірно застосувати і до особливостей співвідношення елементів структури кримінального процесу: проваджень і стадій.

Досліджуючи структуру кримінального процесу, варто виділити ключові його елементи, якими є стадії та кримінальні процесуальні провадження.

Отже, внутрішню структуру кримінального (як і будь-якого іншого юридичного) процесу складають провадження і стадії, які по суті є єдиним явищем, але взятим зі своєї статичної, чи «змістовної», сторони (провадження) або динамічної, чи формальної, сторони (стадія). Тобто і провадження, і стадії – це фактично єдине явище – частина процесу, але яке досліджується з різних ракурсів, або, інакше кажучи, це різні сторони одного явища.

6. Поняття «провадження» може вживатися для позначення: а) всього кримінального процесу (наприклад, ст. 2 КПК України), б) утворень полістадійного характеру у межах системи кримінального процесу (зокрема, судове провадження у першій інстанції, провадження щодо неповнолітніх); в) стадії кримінального процесу (наприклад, підготовче провадження, касаційне провадження); г) виду діяльності у рамках стадії кримінального процесу (наприклад, провадження в суді присяжних); д) підвиду провадження (наприклад, письмове апеляційне провадження).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція (Основний Закон) України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1996. – №129-130.
2. Кримінальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26 (зі змінами та доповненнями).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90-91. – 19 травня (зі змінами та доповненнями).
4. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html.
5. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – М.: Политиздат, 1985. – 263 с.
6. Бабаєва О.В. Підготовче провадження, як самостійна стадія в системі кримінального судочинства України / О.В. Бабаєва //Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – №12. – С. 126-132.
7. Барабаш Т.М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України / Т.М. Барабаш // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013.– № 5.– С.115–119.
8. Белоносов В. Критерии допустимости аналогии в уголовном процессе / В. Белоносов // Государство и право. – 2011. – № 7. – С. 65-69.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – С. 1186

10. Волколуп О.В. Система уголовного судопроизводства и проблемы её совершенствования / О.В. Волколуп. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 267 с.
11. Волторнист О. А. Досудебное и судебное производства: теоретико-функциональный анализ : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 „Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / О. А. Волторнист. – Тюмень, 2008. – 26 с.
12. Герасименко С. Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавства та зарубіжний досвід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С. Г. Герасименко. – Запоріжжя, 2012. – 20 с.
13. Гловюк І.В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика: монографія / І. В. Гловюк. – О.: Фенікс, 2015. – 232 с.
14. Грошевой Ю.М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко. – Х.: Основа, 2002. – 110 с.
15. Гукасян Р. Е. Соотношение материального и процессуального права – важная проблема юридической науки на современном этапе /Р.Е.Гукасян // Вопросы развития и защиты прав граждан: межвузовский тематический сб. – Калинин, 1977. – С. 5–14.
16. Демченко В., Стратонов В. Кримінально-процесуальний закон: стилістичні проблеми / В. Демченко, В. Стратонов // Право України. – 2012. – № 11. – С. 124-127.
17. Єні О.В. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції / О.В. Єні, Л.Г. Матієк // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 286–289.

18. Зеленецкий В.С. Функциональна структура прокурорской деятельности. / В.С. Зеленецкий. – Х.: Юринститут. – 1978. – С. 20.
19. Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В. С. Зеленецкий. – Харьков, 1979. – С. 19.
20. Капліна О. Поширювальне тлумачення і аналогія кримінально-процесуального закону: проблеми розмежування / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2004. – Вип. 4. – С. 152-162.
21. Капліна О. Буквальне тлумачення норм кримінально-процесуального права / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2005. – Вип. 1. – С. 150-161.
22. Карабут Л.В. Чи є підготовче провадження стадією кримінальної процесуальної діяльності? / Л.В. Карабут // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. XX-річчю Нац. акад. прав. наук України. – Одеса, 2013. – С. 291–293.
23. Корж В. П. Деякі проблемні питання впровадження нового КПК в практичну діяльність / В. П. Корж // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2012. – С.70
24. Корчева Т.В. Щодо питання реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим КПК України / Т.В. Корчева // [Електронний ресурс]ю - Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e.../FP/.../12ktpku.pdf.
25. Кримінальний процес України: Підручник / Ю.М. Грошевой, Д.М. Мірошниченко, Ю.В. Хоматов та ін. / За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. – Х.: Право. – 2000. – С. 23.

26. Кримінальний процес України : навчальний посібник / за заг. ред. Ю.П. Аленіна. – Х.: Одіссей, 2010. – 328 с.
27. Кримінальний процес : підручник / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; за ред.: В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Харків: Право, 2013. – 824 с.
28. Кримінальний процес: навч. посіб. для підготовки до іспиту /О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. – Х. : Право, 2016. – 288 с.
29. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т 1/ О. М. Бандурка, Є. М. Блаживський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг.ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 8-9.
30. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012.– 1223 с.
31. Кучинська О. П. Системність принципів кримінального провадження як визначальний фактор їх ефективного регуляторного впливу на кримінально-процесуальні відносини / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 1. – С. 7-11.
32. Леоненко М.І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / М.І. Леоненко // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Симферополь, 2013. – Т. 26, № 1. – С. 238–242.
33. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб. / Л.М.Лобойко. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 176 с.
34. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – С. 15.

35. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник / Л.М. Лобойко. – К.: Істина, 2014.– 432 с.
36. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів / Є.Д. Лук'янчиков. – К.: Національна академія внутрішніх справ МВС України, 2005. – 359 с.
37. Мамай Е.А. Эффективность правоприменительных процедур (теория, практика, техника): монография / Е.А. Мамай; под ред. В.А. Толстика. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 54.
38. Манова Н.С. Досудебное и судебное производство: сущность и проблемы дифференциации процессуальных форм: монография / Н.С. Манова; под ред. В.М. Корнукова. – Саратов: Изд-во Саратов. гос. акад. права, 2003. – 228 с.
39. Мілевський О.П. Початковий етап досудового провадження у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. П. Мілевський; Акад. управл. МВС. – К., 2010.– 208 с.
40. Михайленко А.Р. О сущности и значении стадии советского уголовного процесса / А.Р. Михайленко // Вопросы уголовного процесса : межвуз. науч. сб. – Саратов, 1977. – Вып. 1. – С. 114–123.
41. Михайлова Н.П. Ошибки в стадии предания обвиняемого суду / Н.П. Михайлова // Социалистическая законность. – 1982. – № 6. – С. 60–61.
42. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
43. Молдован А. В. Кримінальний процес України: навчальний посібник. /А. В. Молдован, С. М. Мельник. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 3-4.

44. Нижник Л. Система кримінального процесу та диференціація кримінального провадження / Л. Нижник // Підприємництво, господарства і право. – 5/2016. – С. 86-89.
45. Панов Н. И. Проблемы методологии формирования понятийного аппарата юридической науки / Н. И. Панов. – Харьков: Право, 2011. – 30 с.
46. Перлов И.Д. Предание суду в советском уголовном процессе / И.Д. Перлов. – М.: Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 200 с.
47. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, 2001. – 270 с.
48. Погребной И.М. Общетеоретические проблемы производств в юридическом процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / И. М. Погребной. – Харьков, 1982. – 16 с.
49. Попелюшко В.О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження / В.О. Попелюшко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 44–49.
50. Процессуальное право: энцикл. слов. / отв. ред. Т. Е. Абова, П. А. Лупинская, Т. Г. Морщакова. – М. : Норма, 2003. – 608 с.
51. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. / Р.Д. Рахунов. – М.: Юридлит., 1961. – С. 37.
52. Рожнова В. В. Застосування аналогії у кримінальному процесі / В. В. Рожнова // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2010. – Вип. 30. – С. 55-60.
53. Свидерский В. И. Диалектика и логика научного познания. Элементы и структура как категории диалектики / И. В. Свидерский. – М., 1966. – 285 с.
54. Семухина О. Б. Типология уголовного процесса и деятельность суда в рамках обвинительного и состязательного типов уголовного процесса: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09

- „Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность” / О. Б. Семухина. – Томск, 2002. – 24 с.
55. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України / Н. П. Сиза // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2013. – № 2(6): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>.
56. Солдатський В. В. Інститут процесуальних строків у стадії кримінального судочинства / В. В. Солдатський // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць (Редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. – О.: Юридична література, 2010. – Випуск 52. – С. 358.
57. Соловей Г.В. Дія принципу змагальності у підготовчому судовому провадженні кримінальних справ / Г.В. Соловей // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 123–129.
58. Стоянов А. Новий КПК: плюси і мінуси / А. Стоянов // Дзеркало тижня. – Україна. – №15, 20 квітня 2012. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dt.ua/LAW/noviy_kpk_plyusi_i_minusi_-100879.html.
59. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович; Ин-т государства и права АН СССР. – М.: Наука, 1968. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 470 с.
60. Суботін Л. Стадія як елемент системи кримінального процесу / Л. Суботін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 4. – С. 61.
61. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): [монографія] / О.Ю. Татаров. – Донецьк : ТОВ «ВПІ Промінь», 2012. – 640 с.

62. Теория юридического процесса : монография / В.М. Горшенев [и др.]; под общ. ред. проф. В.М. Горшенева. – Харьков: Вища шк., 1985. – С. 88.
63. Тертишніков В.І. Кримінальний процес України: наук.-практ. посіб. /В.І. Тертишніков. –5-те вид., допов. і переробл. – Х.: Юрайт, 2013. – 424 с.
64. Тертишнік В.М. Науково-практичний коментар Кримінального-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К.: Алерта, 2014.– 768 с.
65. Трофименко В. Система кримінального процесу України (спроба концептуального аналізу) / В. Трофименко //Право України. – 2014. – № 11. – С. 201-208.
66. Фаринник В. Новації КПК спрямовані на захист прав людини / В.Фаринник. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/769190>.
67. Федіна А.В. Юридіко-психологічні особливості попереднього розгляду кримінальної справи суддею : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / А.В. Федіна ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. – 20 с.
68. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – [7-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Республика, 2001. – 720 с.
69. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2-х т. /И.Я.Фойницкий - Изд. 3-е пересмотренное и доп. – СПб., 1910. – С. 341.
70. Чурікова І.В.Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України / І.В. Чурікова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013.– № 2.– С. 226–231.
71. Элькинд П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права /П.С. Элькинд. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 171 с.

72. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5. – С. 609.
73. Юркевич Н.А. Уголовно-процессуальное производство как элемент системы уголовного процесса / Н.А. Юркевич; под ред. М.К. Свиридова // Право на судебную защиту в уголовном процессе: европейские стандарты и российская практика. – Томск : Изд-во Томск. ун-та., 2007 рік. – С. 262–263.
74. Якименко О. Принцип змагальності в новому Кримінальному процесуальному кодексі – красиве без корисного / О.Якименко // Юридичний вісник України. – № 37 (898) за 15-21 вересня 2012 року. – С. 7-12.
75. Якимович Ю.К. Дифференциация уголовного судопроизводства: проблемы и перспективы / Ю. К. Якимович // Экономика и право: вестн. Удмурт. ун-та. – 2013. – Вып. 2. – С. 203–208.